

نان آوران كوچڪ و آوارگي رڻياهايشان

كوڊڪان كار و خيابان؛ مشڪلات و راهڪارها

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۳	۱- کار کودکان از دیروز تا امروز
۵	۲- کار کودک؛ ظلمی گسترده
۵	آ. انواع کار کودک
۷	۳- کودک خیابانی
۷	آ. ویژگی‌های کودکان خیابانی
۷	سن و جنسیت
۸	ارتباط با خانواده و محل زندگی
۸	نوع کار
۹	وضعیت سکونت خیابانی
۹	ب. مهم‌ترین مسایل و مشکلات کودکان کار و خیابان
۹	آسیب‌های فیزیکی محیط کار
۱۲	مشکلات بهداشتی
۱۲	اعتیاد به مواد مخدر
۱۳	فساد و فحشا
۱۳	محرومیت از آموزش
۱۴	آسیب‌های روحی- روانی
۱۶	۴- کودکان کار؛ پدیده‌ای طبیعی یا فاجعه‌ای انسانی؟
۱۶	آ. عوامل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی
۱۶	فقر اقتصادی
۱۶	رقابت‌های اقتصادی و بحران وام‌های توسعه
۱۸	نارسایی در قوانین و اجرای آن‌ها
۱۹	شوک بر درآمد
۱۹	محرومیت از تحصیل
۱۹	ب. عوامل مربوط به خانواده
۲۰	پ. عوامل مربوط به خود کودک
۲۰	۵- چه قوانینی از کودکان کار حمایت می‌کند؟
۲۴	۶- راه‌های پیش روی ما

- ۲۵..... اقدامات مؤثر جهت پیشگیری از بروز مسئله‌ی کودکان کار و خیابان.
- ۲۵..... ب. بهبود و اصلاح وضعیت کودکان کار و خیابان.
- ۲۷..... پیوست ۱: مشاغل و کمپانی‌های سوء استفاده‌کننده از نیروی کار کودک
- ۳۲..... پیوست ۲: وظایف مددکاران اجتماعی در قبال این کودکان چیست؟
- ۳۲..... پیش‌گیری اولیه
- ۳۲..... پیشگیری ثانویه
- ۳۳..... مشاوره
- ۳۴..... پیوست ۳: فعالیت کشورهای دیگر در زمینه‌ی کودکان کار و خیابان
- ۳۴..... ۱. آی- هند؛ ارائه‌ی یک آینده برای کودکان خیابانی (Giving street children a future)
- ۳۶..... ۲. میت سالما: (به معنی دوستان) (Mith Salmanh)
- ۳۷..... ۳. سازمان هامارا (Hamarafoundation)
- ۳۹..... ۴. سازمان کودکان خیابانی اندونزی (Indonezian street children organization)
- ۴۱..... پیوست ۴: معرفی برخی انجمن‌های فعال در زمینه‌ی کودکان کار و خیابان در ایران
- ۴۱..... ۱. انجمن حمایت از کودکان کار
- ۴۱..... ۲. انجمن حمایت از حقوق کودکان
- ۴۲..... ۳. گروه فرهنگی، اجتماعی کیانا
- ۴۲..... ۴. مرکز دوستدار کودک مشتاق کرمان
- ۴۳..... فهرست منابع

آینه‌ای شدم،
 آینه‌ای برای صداها.
 فریاد آذرخش و گل سرخ،
 و شبهه شهابی تندر،
 در من، به رنگ همه‌جاری است.
 آینه‌ای شدم،
 آینه‌ای برای صداها،
 آنجا نگاه کن!
 فریاد کودکان گرسنه،
 در عطر اودکلن،
 آری شنیدنی‌ست ببینید:
 فریاد کودکان.
 آن سو به سوک ساکت گلبرگ‌ها
 وزان
 خنپای نای حنجره‌ی خونی خزان.
 آینه‌ای شدم،
 آینه‌ای برای صداها.

(محمدرضا شفیعی کدکنی)

این روزها خیابان‌های شهر ما، جایی است که کودکان کار، تن‌فروشان، بی‌خانمان‌ها، معتادین و حاشیه‌نشین‌ها، اوقات بسیاری را در آن سپری می‌کنند. بسیاری از اینان ناخواسته و بنا به شرایط اجتماعی و محیطی که در آن بزرگ شده‌اند، در چنین وضعیتی قرار گرفته‌اند. در این میان کودکان بی‌سرپرست خیابانی و کودکان کار، به نسبت بقیه‌ی محرومین جامعه، آسیب‌پذیرتر هستند؛ از طرف دیگر این گناه آنان نیست که باعث شده آن‌ها در چنین وضعیت دشواری قرار بگیرند. طبیعتاً کودکان، انبوه مشکلات زندگی را به سختی تاب خواهند آورد؛ مشکلاتی مانند: نابسامانی و آشفتگی وضعیت خانواده، محرومیت از آموزش و بهداشت، زندگی خیابانی، نبود فرصت و امکانات برای بهره‌بردن از دوران کودکی، ظلم و تبعیض در محیط کار و... علاوه بر این، بسیار محتمل است که کودکان کار و خیابان امروز، فردا بزرگسالانی با انبوهی از مشکلات باشند؛ همان افراد محروم و فقیران بزرگسالی که ما در اطراف خودمان می‌بینیم.

در این تحقیق سعی شده است تا با معرفی وضعیت کودکان کار و خیابان و بررسی ابعاد مختلف مسئله و ریشه‌های آن، به دنبال راهکارها و الگوهایی برای حل مسائل این گروه در جامعه باشیم. لازم به ذکر است که هدف عمده‌ی این تحقیق، پرداختن به مسائل مربوط به کار کودکان بوده است، اما از آنجا که بسیاری از کودکان برای کار کردن به خیابان‌ها کشیده می‌شوند و با توجه به آسیب‌های مختلفی که زندگی خیابانی برای این کودکان دارد، به موضوع کودکان خیابانی و مسائل آنها نیز می‌پردازیم.

مهم‌ترین سرفصل‌های بررسی شده در این متن عبارتند از:

- ۱- کودک کار و خیابان کیست و در چه وضعیتی به سر می‌برد؟
- ۲- مهم‌ترین آسیب‌های کار کردن و زندگی کردن در خیابان برای کودکان چیست؟

- ۳- چه عواملی در به وجود آوردن این معضل اجتماعی نقش داشته‌اند؟
- ۴- قوانین موجود چه حمایتی از این کودکان می‌کنند؟
- ۵- تا کنون برای حل مسائل کودکان کار چه تلاش‌هایی انجام شده است و چه راهکارهایی در پیش روی ما قرار دارد؟

۱- کار کودکان از دیروز تا امروز

کار کودکان از زمان‌های بسیار قدیم، در جوامع مختلف و به خصوص در جوامع روستایی و ایلاتی وجود داشته است. در این جوامع، تقسیم کار در

نظام خانواده به‌گونه‌ای بوده است که علاوه بر زن و مرد، بخشی از کار نیز، به کودکان سپرده می‌شده است. دختران در سنین ۹-۸ سالگی با مشک‌های کوچک برای آوردن آب به مادران خود کمک می‌کردند و پسران ۱۱-۱۰ ساله گله‌های گوسفند را برای چرا به کوهستان می‌بردند. در نظام ارزش‌های ایلی بعضی کارها برای بزرگسالان ناپسند بوده است و این کارها ویژه کودکان بوده است؛ مثلاً در موقع دوشیدن دام، کودکان خردسال، بره‌ها و بزغاله‌ها را از مادرشان جدا نگاه می‌داشتند تا شیر مادر را تمام نکنند. میانگین سن چوپان در ایل بهمنی از ۱۱ سال تجاوز نمی‌کرد (۱). سپردن چنین مسئولیت‌هایی به کودکان، در کنار حمایت نزدیک والدین و تأمین سایر نیازمندی‌های رشد او، گاهی می‌تواند مفید به حساب بیاید؛ چون انجام چنین کارهایی سبب می‌شود که کودک ضمن تجربه‌ی همکاری در رفع نیازمندی‌های خانواده و احساس کفایت، مهارت‌هایی حرفه‌ای برای دوران بزرگسالی خود بیاموزد.

در واقع آن‌چه بیشتر مورد توجه ما است، سوء استفاده از نیروی کار کودک است؛

این موضوع، معضلی اجتماعی است که از حدود دو قرن پیش در جهان گسترش یافته و پراهمیت شده است. ایجاد و گسترش این مسأله، ارتباط مستقیمی با صنعتی شدن جوامع دارد؛ در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم، به منظور تولید کالاهای بیشتر، ماشین‌آلات مکانیکی جایگزین کار با دست شدند. کارخانه‌ها ابتدا در انگلیس، سپس در ایالات متحده و بعدها به مرور در باقی کشورهای گسترش پیدا کردند. صاحبان کارخانه‌ها، کودکان را به عنوان نیروی کار جدید در نظر گرفتند؛ چرا که کار کردن با ماشین‌آلات کارخانه‌ها نیازی به قدرت بزرگسالان نداشت و کودکان با دستمزد بسیار کمتری به کار گرفته می‌شدند. در واقع کودکان و در مرتبه بعد زنان، نیروی کاری ارزان، فراوان و اغلب بدون داشتن ادعای مزد و مزایای بیشتر بودند؛ این برای صاحبان صنایع و کارخانه‌ها که مهم‌ترین هدفشان، کسب منفعت بیشتر و پیشرفت مادی بود، موقعیت خوبی به حساب می‌آمد (۲).

بالاخره گروه‌های کارگری، معلمان و بسیاری از مردم در برابر این وضعیت ظالمانه معترض شدند و شروع به اعمال فشار برای ایجاد اصلاحاتی در این زمینه کردند. نویسنده انگلیسی، چارلز دیکنز، در رمان معروف خود «الیور توئیست» کمک زیادی به اطلاع‌رسانی درباره وضعیت دشوار کودکان شاغل در کارخانه‌ها کرد. انگلیس اولین کشوری بود که قوانینی درباره کار کودکان وضع

کرد. بین سال‌های ۱۸۰۲ تا ۱۸۷۸ مجموعه قوانینی وضع شد که به تدریج باعث کم‌شدن ساعات کار و بهبود وضعیت کاری شد و حداقل سن برای کار کودکان را افزایش داد. بعد از آن، سایر کشورهای اروپایی نیز قوانین مشابهی را وضع کردند. در حال حاضر همه ایالات و دولت مرکزی ایالات

متحده، قوانینی برای محدودیت کار کودکان دارند. این قوانین تا حدی توانستند مضرات کار کودکان در کارخانه‌ها را کمتر کنند ولی همچنان برخی از انواع کار کودکان مثلاً کار در زمین‌های کشاورزی محدود نشده‌اند (۲).

همزمان با بروز این تغییرات در جوامع صنعتی، در ایران نیز سوء استفاده از کودکان به عنوان نیروی کار در بازار ایجاد شد و گسترش پیدا کرد. به طور مثال در کرمان گزارشاتی از وضعیت دشوار کودکان کارگر در کارگاه‌های شال‌بافی و بعدها در کارخانه‌های قالی‌بافی وجود دارد (۳).

یک کودک کارگر ممکن بود ۱۲ تا ۱۸ ساعت در روز، تنها برای یک دلار دستمزد کار کند و این وضعیت در ۶ روز هفته وجود داشت. بسیاری از کودکان، قبل از ۷ سالگی کار خود را در مواردی مانند کار با ماشین‌آلات، تراش فلزات یا حمل بارهای سنگین شروع می‌کردند. محیط کارخانه‌ها هم اغلب تاریک، نمور و کثیف بودند. بعضی از آن‌ها در زیرزمین و در معادن زغال سنگ کار می‌کردند. این کودکان هیچ فرصتی برای بازی کردن، مدرسه رفتن یا حتی استراحت کافی نداشتند و اغلب به سختی بیمار می‌شدند. به این ترتیب کار کودکان از اواسط قرن نوزدهم تبدیل به یک معضل بزرگ اجتماعی شد. (۲)

گزارش یک پژوهشگر از کار قالی‌بافی در کرمان در اوایل قرن بیستم، که عمدتاً توسط کودکان انجام می‌شده است:

در کرمان نزدیک ۷۰۰۰ کارگر در صنعت قالیبافی استخدام شده بودند که ۷۵ درصد آن‌ها را کودکان ۱۲-۶ ساله تشکیل می‌دادند. ۲۵ درصد باقیمانده کمابیش جوانان ۱۸-۱۵ ساله بودند. کارگران کهنسال‌تر که در شمار استادان و بیشتر مرد بودند، حدود چند صد نفر بودند. (فلور، ۱۳۷۱) (۳)

۲- کار کودک؛ ظلمی گسترده

به طور کلی، بر اساس شرح کنوانسیون^۱ سازمان بین‌المللی کار^۲، کارهای مشخصی براساس سن کودک، نوع و زمان کار انجام‌شده و شرایط کاری، به عنوان «کار کودک»^۳ شناخته می‌شوند. «کار کودک» در ابتدا اصطلاحی بود که تنها در موقعیت استخدام کودکان در کارخانه‌ها به کار می‌رفت، اما کنون، با توجه به تعریف کنوانسیون‌های سازمان بین‌المللی کار، «کار کودک» عبارت است از: کاری که کودک را از مواهب دوران کودکی و به فعلیت رساندن استعدادهای خود محروم می‌کند و برای رشد جسمی و روانی، اخلاقی و اجتماعی او مضر است. همچنین به دلایل زیر کار کودک با تحصیل او در تعارض قرار می‌گیرد: محروم کردن کودک از حضور در مدرسه، وادار کردن کودک به ترک مدرسه قبل از موعد مقرر، نیاز به تلاش طاقت فرسا از جانب کودک برای حضور توأمان در مدرسه و محیط کار.^۴

به گزارش سازمان جهانی کار، تعداد کودکان کار و خیابان در جهان در سال ۲۰۰۰ میلادی، ۲۴۶ میلیون بوده است که این رقم به ۱۶۸ میلیون نفر در سال ۲۰۱۰ کاهش یافته است. از این تعداد ۸۵ میلیون کودک به کارهای خطرناک مشغول هستند. عمده ی پراکندگی این کودکان به ترتیب در سه قاره ی آسیا، جنوب آفریقا و آمریکای لاتین می باشد. (۵). (۶).

تعداد کودکان کارگر در ایران حدود یک میلیون و ششصد هزار نفر تخمین زده می‌شود؛ اگر ۹۱۵ هزار دختری را که قبل از ۱۸ سالگی ازدواج می‌کنند و به خانه‌داری مشغولند را به این مجموعه اضافه کنیم، تعداد کودکان کار در ایران به دو میلیون و پانصد هزار نفر می‌رسد. (۷) پژوهشی در سال ۱۳۸۹، تعداد کودکان خارج از نظام آموزش را در ایران ۳/۲ میلیون نفر برآورد کرده است. (۸)

آ. انواع کار کودک

امروزه در اغلب کشورها، علی‌رغم وجود سازمان بین‌المللی یونیسف^۵ و نوشته شدن پیمان‌نامه‌ی جهانی حقوق کودک^۶، نیروی کار کودکان به اشکال گوناگون مورد سوء استفاده قرار می‌گیرد. در یک پژوهش بین‌المللی، انواع سوء استفاده از نیروی کار کودکان پس از شناسایی در هفت حوزه طبقه‌بندی شده است. این هفت حوزه عبارتند از (۹):

^۱ عهدنامه‌ی بین چند کشور را «کنوانسیون» گویند.

^۲ سازمان بین‌المللی کار یکی از موسسات تخصصی سازمان ملل متحد است که به امور مربوط به کار و کارگران می‌پردازد. این سازمان در سال ۱۹۱۹ و در نتیجه بحث‌های کنفرانس صلح پاریس تأسیس شد. سازمان بین‌المللی کار در آغاز وابسته به جامعه ملل بود و پس از تأسیس سازمان ملل متحد از سازمان‌های وابسته به آن شد. مقر این سازمان در شهر ژنو در کشور سوئیس است. این سازمان هر سال در خرداد ماه یک کنفرانس برگزار می‌کند.

^۳ Child labour

^۴ در ماده ۳۲ این کنوانسیون آمده است که کودکان باید از انجام کارهایی که خطرناک پنداشته شده و یا سد ادامه‌ی آموزش و پرورش آنها می‌گردد و یا برای سلامتی و رشد فیزیکی، عقلی، ذهنی، روانی و اخلاقی آنها مضر است، محافظت گردند.

^۵ صندوق کودکان سازمان ملل متحد که بیشتر به نام اختصاری آن یونیسِف (UNICEF) خوانده می‌شود، برای فراهم کردن غذای اضطراری و خدمات بهداشتی برای کودکان در کشورهای که در اثر جنگ جهانی دوم تخریب شده بودند، در ۱۱ دسامبر ۱۹۴۶ به توصیه‌ی شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد و

۱- **کار خانگی:** در این مورد، کودکان در خانه‌ی اقوام و همسایگان به عنوان خدمتکار کار می‌کنند و در مقابل، جنس و کالا می‌گیرند یا به صورت نقدی دستمزد دریافت می‌کنند. در بعضی موارد، این کار به صورت دائمی و بدون دریافت مزد انجام می‌شود.

۲- کار در صنایع و کارخانجات

۳- **کار در حوزه کشاورزی:** این چنین کارهایی می‌تواند بر روی زمین‌های خانوادگی و به اتفاق سایر اعضای خانواده یا برای دیگران انجام شود.

۴- **کار در اقتصاد غیر رسمی:** شامل مواردی همچون واکس زدن کفش، جست‌وجوی زباله، دست‌فروشی و مانند آن است.

۵- **کار به عنوان نیروی نظامی:** این نوع سوء استفاده از نیروی کار کودکان در دهه‌های اخیر بیشتر مشاهده می‌شود. در این مورد، در منازعات محلی و منطقه‌ای از کودکان به عنوان سرباز استفاده می‌شود.

۶- **کار در عرصه‌ی بهره‌کشی جنسی:** در این حوزه یکی از بدترین انواع سوء استفاده از کودکان رخ می‌دهد که همراه با قاچاق کودکان در سطح بین‌المللی رونق یافته است.

تصویب مجمع عمومی این سازمان ایجاد شد. در اکتبر ۱۹۵۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد این سازمان را به عنوان یکی از ارکان دائمی سازمان ملل شناخت و نام آن را از **صندوق بین‌المللی اضطراری کودکان سازمان ملل** به نام فعلی تغییر داد. فعالیت‌های یونیسف عمدتاً در جهت ارائه‌ی کمک‌های لازم به کودکان محروم کشورهای در حال توسعه و حمایت از آنان است.

پیمان‌نامه‌ی جهانی حقوق کودک، یک پیمان‌نامه‌ی بین‌المللی است که برای دفاع و حمایت از حقوق کودکان تهیه شده است. این پیمان‌نامه پس از ده سال گفت‌وگو مابین کشورهای عضو سازمان ملل، در سال ۱۹۸۹ میلادی تدوین گردید و در سال ۱۹۹۰ به مرحله اجرا درآمد. در حال حاضر از ۱۹۳ کشور جهان، ۱۹۱ کشور این پیمان‌نامه را پذیرفته‌اند (تنها سومالی و ایالات متحده آمریکا آن را تصویب نکرده‌اند) و خود را ملزم به اجرای مفاد آن نموده‌اند. جمهوری اسلامی ایران نیز در سال ۱۳۷۳ به صورت مشروط به پیمان‌نامه‌ی حقوق کودک ملحق گردیده است. پیمان‌نامه‌ی جهانی کودک دارای یک مقدمه و ۵۴ ماده است که ۴۱ ماده‌ی آن حقوق کودک را مطرح می‌سازد و ۱۳ ماده‌ی آن درباره چگونگی اجرای آن در هر کشور است. این پیمان به طور کلی چهار زمینه‌ی اصلی را در ارتباط با کودکان مورد توجه قرار می‌دهد که عبارتند از: **بقا، رشد، حمایت و مشارکت.**

۳- کودک خیابانی

از آنجا که بسیاری از کودکان کار، خیابان را به عنوان محلی برای کار یا در برخی موارد برای زندگی کردن خود انتخاب می کنند، در این جا به بررسی وضعیت و مشکلات «کودکان خیابانی» می پردازیم. طبق تعریف یونیسف، واژه ی کودکان خیابانی به کلیه ی افراد زیر ۱۸ سال اطلاق می شود که در خیابان ها از طریق گدایی، بزهکاری و اشتغال به شغل های کاذب و اغلب فصلی زندگی خود را ادامه می دهند. بسیاری از این کودکان، بی سرپناه نیز محسوب می شوند؛ یعنی خانه ای برای سکونت، خواب و نظافت ندارند. (۱۰)

آ. ویژگی های کودکان خیابانی

سن و جنسیت

طیف سنی این کودکان در نقاط مختلف جهان متفاوت است. در کشورهای در حال توسعه زیر ۸ سال و در کشورهای توسعه یافته معمولاً بالای ۱۲ سال می باشد. (۱۱)

کودکان زیر ده سال معمولاً توسط باندهای مختلف در امور تکدی و گاهی نیز در حمل مواد مخدر و یا به عنوان عامل پوششی در موارد فحشا مورد سوء استفاده قرار می گیرند. با شروع رشد جسمانی در سن ده تا پانزده سالگی و قرار گرفتن در آستانه ی بلوغ، این کودکان رفته رفته از گروه های قبلی جدا می شوند و به سمت سایر گروه ها که آزادی عمل بیشتری دارند می روند. کودکان خیابانی بعد از پانزده سالگی و کسب تجربه در گروه های مختلف، از آن گروه ها جدا می شوند و به فعالیت مستقل می پردازند و یا خود تشکیل باند و گروه جدیدی را می دهند. (۱۲)

جمعیت دختران کار نسبت به جمعیت پسران کار کمتر است

و این موضوع دلایل متفاوتی دارد؛ به عنوان مثال، احتمال طرد دختران توسط خانواده کمتر است؛ در ضمن معمولاً به خاطر فرهنگ جامعه، دختران مطیع تر بار می آیند و کمتر دچار تعارض با خانواده می شوند و در مقایسه با پسران مشکلات رفتاری کمتری بروز می دهند. در نهایت به دلیل اجبار دختران به ازدواج در سنین پایین و حساسیت بیشتر در مورد دختران، احتمال درگیر شدن آنها در کار، کمتر از پسران است. (۱۱) یکی دیگر از دلایل مهم کمتر بودن نسبت دختران کار به پسران کار این است که در بسیاری از فرهنگ ها عمدتاً پسران نان آور خانواده محسوب می شوند و طبیعتاً اگر در خانواده فقر مالی وجود داشته باشد، پسران برای کار کردن در بیرون از خانه اولویت دارند. (۱۱)

دختران خیابانی اغلب وضعیت نا بسامان تری نسبت به پسران دارند؛ به راحتی مورد سوء استفاده قرار می گیرند، در اغلب جوامع به چشم حقارت در آنها نگریده می شوند، از دید مددکار دور می مانند، از فرصت های اقتصادی مناسب کمتری برخوردارند و دستمزد کمتری می گیرند؛ این وضعیت احتمال سوق پیدا کردن آنها به سمت فحشاء و باندهای فساد را بیشتر می کند. (۱۱)

ارتباط با خانواده و محل زندگی

کودکان خیابانی را از جهت نحوه ی ارتباط با خانواده و محل زندگی خود می توان در چهار دسته، طبقه بندی کرد: (۱۱)

۱- Child of the streets (کودکان خیابانی): این کودکان اغلب بدون سرپرست هستند و یا در صورت داشتن خانواده، به دلایل مختلف، زندگی در خیابان برای آنها امن تر است. آن ها با دوستان خود در سرپناه ها، ساختمان های نیمه کاره و مخروبه به سر می برند. خیابان به منزله ی خانه و سرپناه آنهاست و دیگر افراد خیابانی برای آنها به منزله ی افراد خانواده هستند.

۲- Child on the streets (کودکان کار و خیابان): کودکان شاغل در خیابان، که عمدتاً به دلیل فقر، پرجمعیت بودن خانواده و به منظور کسب درآمد در خیابان کار می کنند. میزان ارتباط آنها با خانواده انواع مختلفی دارد؛ بعضی از آنها شب ها به خانه شان برمی گردند و احتمالاً به مدرسه می روند، اما پیوندهای برخی دیگر با خانه، در شرف از هم گسستن است و حضور آنها در مدرسه در حال خاتمه پیدا کردن است. در این وضعیت، بزهکاری در این کودکان به سرعت آغاز می شود.

۳- کودک به عنوان عضوی از یک خانواده ی خیابانی: این کودکان با خانواده خود در خیابان زندگی و کار می کنند؛ اغلب خانه های این کودکان آلونک های واقع در پیاده روها و حلی آبادهاست. آن ها به علل متفاوتی مانند: فقر، وقوع بلایای طبیعی، وقوع جنگ ها و جابه جایی دائم چنین وضعیتی دارند. در هندوستان به آن ها «ساکنین پیاده رو» گفته می شود.

۴- کودکانی که قبلاً بی خانمان بوده اند و در حال حاضر در سرپناه ها یا مراکز دولتی نگهداری می شوند.

نوع کار

در یک تقسیم بندی، کودکان خیابانی را از جهت نوع کاری که انجام می دهند در ۵ گروه عمده، دسته بندی می کنند: (۱۲)

۱- کاسبان خیابانی که شامل دسته های زیر است:

- شاغل در مراکز خدماتی (پادویی)
- دست فروش ها
- دوره گرد ها
- واکسی ها

۲- گروه ولگردان

۳- گروه تلکه گیران

۴- بزهکاران که شامل دسته های زیر است:

- گروه‌های سارقان اعم از شب‌روها، جیب‌برها، خانه‌روها، دخل‌زن‌ها، کیف‌قاپ‌ها و غیره.
- گروه‌های توزیع‌کننده‌ی مواد مخدر. بیش از ۶۰٪ از اعضای این گروه، در حین فعالیت، به مصرف مواد نیز آلوده می‌شوند.
- گروه‌هایی که در تعمیم و اشاعه‌ی فحشاء و سوء استفاده‌های جنسی از کودکان فعالیت دارند.
- باندهای حمل و جابه‌جایی مواد مخدر.

۵- متکدیان که شامل دسته‌های زیر است:

- تکدی به صورت فردی
- تکدی به صورت گروهی؛ این کودکان به شیوه‌های گوناگون توسط افراد حرفه‌ای آموزش داده می‌شوند.

وضعیت سکونت خیابانی

کودکان خیابانی را از جهت وضعیت سکونت در خیابان و یا محل استراحت در چند دسته قرار می‌دهند:

۱- کارتن‌خواب‌ها

این کودکان به صورت انفرادی و یا به صورت گروهی معمولاً در پارک‌ها، کناره‌های میدان‌ها و در نقاط کور و غیرقابل رؤیت محلات، با زیرانداز کارتن نیاز خود را به خواب بر طرف می‌کنند. آن‌ها، اسباب و وسایل خود را در داخل بشکه یا سطل زباله در گوشه‌ای از پارک‌ها مخفی می‌کنند و یا در لابه‌لای گیاهان و درختان و زیر پل‌ها جاسازی می‌کنند.

۲- اتوبوس‌خواب‌ها و قطارخواب‌ها

این کودکان گاه با تهپه‌ی بلیط، گاه با التماس کردن و گاه قاچاقی سوار قطار می‌شوند و در آن جا می‌خوابند. (۱۲)

ب. مهم‌ترین مسایل و مشکلات کودکان کار و خیابان

آسیب‌های فیزیکی محیط کار

یکی از مهم‌ترین مسایلی که در زمینه‌ی کار کودکان وجود دارد این است که در بسیاری از محیط‌هایی که کودکان در آن به کار گماشته می‌شوند، شرایط انجام کار به نحوی است که به کودک آسیب می‌زند. این شرایط شامل نوع کار، تعداد ساعات کار، محیط کار، زمان انجام کار و غیره می‌شود.

کارهای سخت و خطرناک برای کودکان، دامنه‌ی گسترده‌ای را شامل می‌شود: کشاورزی، کار در معدن، کارهای ساختمانی، کارهای خدماتی، کار در هتل‌ها، رستوران‌ها و کارهای خانگی.

بیشترین شمار کودکان درگیر در کارهای سخت و خطرناک در منطقه‌ی آسیا، اقیانوسیه و کشورهای پایین صحرای آفریقا زندگی می‌کنند. بسیاری از این کودکان در مزرعه‌ها کار می‌کنند. کار در مزرعه‌ها، افزون بر سنگین و دشوار بودن، کودکان را در معرض انواع مواد سمی شیمیایی قرار می‌دهد و نتیجه‌ی آن ابتلا به بیماری‌های سخت است. (۶)

کشاورزی (با ۵۰ درصد آمار)، بیشترین آمار کار سخت کودکان را به خود اختصاص داده است. (۶)

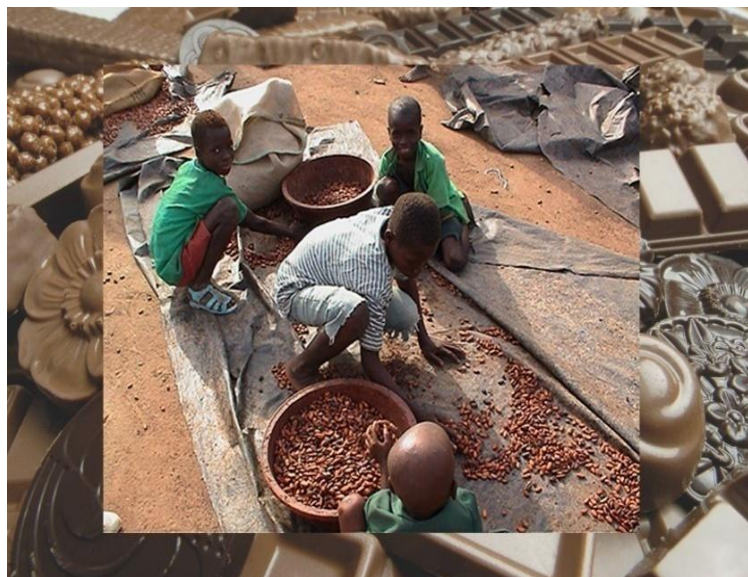
پس از آن، کارهای خانگی و یا خیابانی (با ۳۰ درصد آمار) قرار دارد. این گونه کارها، برداشتن بارهای سنگین، کار کردن با آتش یا در کنار کوره‌ها، کار با مواد شیمیایی در خانه و استفاده از چاقوهای تیز را شامل می‌شود. (۶)

۱۱ درصد از کارهای سخت برای کودکان، شامل کار کردن آنها در صنایع است. کار کردن در معدن‌ها، کارگاه‌های کوچک صنعتی و کارهای ساختمانی در این گروه قرار می‌گیرند. (۶)

نمونه‌هایی از آسیب‌های محیط کار برای کودکان:

- ✓ در مصر کودکان را در نیمه شب، که بهترین زمان برای چیدن گل‌ها و گرفتن عصاره‌ی آنها است، به صورت غیرقانونی وادار به چیدن گل می‌کنند.
- ✓ وضعیت کار کودکان در فیلیپین به این صورت است: ۶ روز در هفته و نصف روزهای تعطیل، با متوسط ده ساعت در روز و نصف درآمد بزرگسالان.
- ✓ در کنیا ۱۴۶۰۰۰ کودک زیر ۱۵ سال، مزارع کاکائو را تمیز می‌کنند و ۱۵۳۰۰۰ کودک مسئول از بین بردن آفات با استفاده از آفت‌کش‌ها (بدون استفاده از لوازم حفاظتی) هستند. این کشور محل مهاجرت کودکان کشورهای دیگر و خانواده‌هایشان برای کسب درآمد است.
- ✓ در مزارع قهوه‌ی کشور تانزانیا، دختران ۱۰-۱۳ ساله به کار درو کردن، هرس کردن و زدودن آفات (بدون هیچ‌گونه مراقبتی) مشغولند. (۱۴)

بیش از نیمی از جمعیت کودکان کار در سراسر جهان، به کارهای خطرناک مشغولند. عمده‌ی کودکان کار در قاره‌های آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین زندگی می‌کنند و بیشترین کارهای آسیب‌رسان و خطرناک توسط کودکان در آفریقا انجام می‌شود. (۶)

طعم تلخ شکلات؛ طعم تلخ قربانی شدن کودکان کار

یکی از پرطرفدارترین تنقلات دنیا، شکلات، آغشته به طعم تلخ قربانی شدن صدها کودک است؛ چرا که کودکان تحت شرایط بسیار سخت برای کارخانجات تولید کاکائو در غرب آفریقا (که تولید کننده ۷۰٪ کاکائوی دنیا است) کار می‌کنند. درو کردن دانه‌های کاکائو بسیار سخت و طاقت فرساست. (۱۳)

مشکلات بهداشتی

یکی از مهم‌ترین مسایلی که در اثر کار در شرایط نامناسب برای کودکان پیش می‌آید، مشکلات بهداشتی از قبیل بیماری‌های مختلف، جراحات، سوء تغذیه و غیره است. به عنوان مثال، بیماری‌هایی نظیر مشکلات پوستی، بیماری‌های انگلی و بیماری‌های دهان و دندان در میان کودکان خیابانی شایع است.

با اینکه بعضی از کودکان خیابانی قادر به تأمین غذای کافی برای خوردن هستند، اما از رژیم غذایی مناسبی برخوردار نیستند که این امر آن‌ها را دچار سوء تغذیه، کم‌خونی و کمبود ویتامین‌های مختلف می‌کند.

در ایران ۲۴/۷٪ از کودکان خیابانی، یعنی تقریباً از هر ۴ نفر، یک نفر، دچار سوء تغذیه هستند. (۱۴)

از هر ۸ کودک خیابانی یک نفر (یعنی ۱۲/۶ درصد این کودکان) دچار انواع بیماری‌های تنفسی، داخلی، مغز و اعصاب، اسکلتی، عضلانی، اختلال بینایی، اختلال شنوایی، بیماری‌های پوستی، عفونی و انگلی است. تنها ۲۵٪ آن‌ها واکسینه شده‌اند؛ در واقع اکثر این کودکان (که بدسرپرست یا بی‌سرپرست هستند) به دلیل ناآگاهی یا بی‌توجهی خانواده‌هایشان، از بسیاری امکانات بهداشتی مانند واکسیناسیون‌های همگانی هیاتیت یا سرخجه محروم شده‌اند. (۱۴)

جراحات‌های ارادی (مانند جراحات ناشی از خودزنی در مواقع مستی یا افسردگی) یا جراحات‌های ناخواسته ناشی از کتک‌خوردن، درگیری‌های خیابانی و غیره، در کودکان خیابانی (به خصوص آنان که خیابان محل زندگی آن‌ها به شمار می‌رود) امری شایع است. پسران نسبت به دختران بیشتر دچار جراحات می‌شوند. (۱۱)

مسایل بهداشتی ناشی از روابط جنسی آسیب‌زاه، از دیگر مشکلات این کودکان است. این مشکلات شامل این موارد می‌شود: بیماری‌هایی که از راه رابطه‌ی جنسی ناایمن منتقل می‌شوند (نظیر ایدز و بیماری‌های مقاربتی)، حاملگی‌های ناخواسته و سقط جنین ناایمن. به طور کلی دختران، در مقابل آسیب‌ها و آزارهای جنسی آسیب‌پذیرتر هستند. (۱۴)

در ایران آمار شیوع بیماری ایدز در بین این کودکان ۴۵ برابر جمعیت عادی است. (۱۴)

در ایالات متحده‌ی آمریکا در گروه کودکان ۱۷-۱۵ سال، ۳۷۴ کودک در یک دوره‌ی ۱۰ ساله (از ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۷) به دلیل آسیب‌های حین انجام کار، از بین رفتند و حدود ۵۹۸۰۰۰ کودک، به دلیل آسیب‌های شدید مرتبط با کار خود، در بیمارستان‌ها بستری شدند. (۶)

در ایالات متحده‌ی آمریکا متوسط جراحات کودکان زیر ۱۸ سال به دلیل کار در شرایط نامناسب، ۱۵۸۰۰۰ نفر در سال است. (۶)

اعتیاد به مواد مخدر

طبق آمارهای جهانی، ۲۵٪ تا ۹۵٪ از کودکان کار و خیابان به شکلی، از مواد روان‌گردان و اعتیادآور استفاده کرده‌اند. گرایش کودک به مواد مخدر به سن، جنسیت و محیط زندگی وی وابسته است. (۱۱)

برخی ویژگی‌های شخصیتی این کودکان (مانند بی‌باکی و بی‌توجهی به خطرات) نیز به گرایش آنها به مواد مخدر کمک می‌کند. (۱۱)

دسترسی راحت به انواع مختلف مواد، به دلیل نوع زندگی و روابط با دیگران، خطر مصرف مواد را برای این کودکان افزایش می‌دهد. موادی که این کودکان مصرف می‌کنند باید به گونه‌ای باشد که هم به راحتی بدست بیاید و هم به سهولت قابل مصرف باشد؛ بنابراین آنها معمولاً مصرف مواد را از تریاک و مشتقات آن شروع می‌کنند و رفته‌رفته به مصرف مواد دیگر نیز کشیده می‌شوند. (۱۱)

کار اجباری این کودکان و محیط زندگی و کار آنها به مسئله‌ی اعتیاد دامن می‌زند، تا جایی که برخی کودکان کارگر در کارگاه‌هایی که با چسب، بنزین و سایر مواد کار می‌کنند، به خوردن و استنشام آنها معتاد می‌شوند. (۱۱)

اعتیاد کودکان خیابانی در بستر فقر و حاشیه‌نشینی، نبود آموزش کافی، گذران بیشتر اوقات در خیابان و بد سرپرستی شکل می‌گیرد. زمینه‌هایی که هریک به واسطه بی‌توجهی مسئولین و مردمان یک جامعه، بی‌عدالتی و نادیده گرفتن حقوق دیگران ایجاد شده‌اند.

فساد و فحشا

به گزارش سازمان جهانی حمایت از حقوق کودکان، بیش از ۷۰٪ کودکان و نوجوانان خیابانی به فساد و فحشاء (رابطه‌ی جنسی اجباری) کشیده می‌شوند. این کودکان با زور و تهدید و یا به واسطه خوردن اجباری مواد بیهوش‌کننده و یا برای به‌دست آوردن غذا و سرپناه به این کار تن می‌دهند. پیامد فوری این مسئله، از طرفی ابتلا به انواع بیماری‌های مقاربتی نظیر ایدز، هپاتیت، سوزاک و سفلیس و از طرف دیگر تخریب عزت نفس کودک و بروز انواع اختلالات روانی در او است. (۱۴)

محرومیت از آموزش

یکی از مهم‌ترین محرومیت‌هایی که برای کودکان کار وجود دارد، محروم‌ماندن آنها از انواع آموزش‌های لازم است. آنها از تحصیل و باسواد شدن گرفته تا کسب دانش و مهارت در زمینه‌هایی مانند بهداشت و سلامت، مهارت‌های زندگی، مسایل اجتماعی، ورزش، هنر و غیره محروم هستند. محرومیت از آموزش (که می‌تواند راه نجات آنها از وضعیت دشوارشان باشد) این کودکان را از بسیاری جهات آسیب‌پذیر می‌کند؛ کودکی که از آموزش بهداشت محروم است، در مقابل بیماری آسیب‌پذیر است؛ هزینه‌های درمانی و ضعف ناشی از بیماری، کار و ادامه‌ی زندگی را برای این کودکان دشوار می‌سازد. برای کودکی که سواد یا مهارت خاصی ندارد، پیدا کردن شغلی

مناسب در آینده، بسیار دشوار خواهد بود. بنابراین یکی از مهم‌ترین نیازمندی‌های کودکان کار، آموزش دانش، اخلاق و مهارت‌های لازم به آن‌ها است.

۷۲ درصد کودکان کار و خیابان بی‌سواد و کم‌سواد هستند یا در حد ابتدایی سواد دارند؛ ۱۷ درصد این کودکان اصلاً به مدرسه نرفته‌اند. این بی‌سوادی و کم‌سوادی در فرآیند زندگی این افراد تأثیرات سوء بسیاری دارد. (۱۱)

آسیب‌های روحی - روانی

این کودکان به دلیل مواجهه با مشکلاتی مانند محرومیت از حمایت‌های خانواده، زندگی خیابانی و کار کردن اجباری در شرایط نامناسب، اغلب از جهت روحی - روانی آسیب می‌بینند. بعضی وضعیت‌های مهم و شایع روحی - روانی در میان این کودکان عبارتند از:

- **احساس ترس:** این کودکان در برخی موارد، از این که کار خود را درست انجام ندهند و توسط کارفرما یا خانواده‌ی خود مورد تنبیه قرار بگیرند، می‌ترسند. همچنین ترس‌های مربوط به زندگی خیابانی مانند ترس از بازداشت‌شدن یا مورد خشونت قرار گرفتن در خیابان توسط بزهکاران (مانند این که پولشان را از دست بدهند، کتک بخورند یا مورد آزار جنسی قرار بگیرند) برای آنها وجود دارد. این ترس‌ها، می‌تواند ریشه‌ی ایجاد خشونت در این کودکان، در آینده باشد. از نظر چنین کودکی، دیگران همواره قصد تحقیر و آزار او را دارند؛ یکی از مکانیزم‌های دفاعی در چنین وضعیتی این است که زمانی که فرد در بزرگسالی قدرت کافی به دست آورد، برای آزار رساندن به دیگری پیش‌دستی کند تا به این وسیله از خود دفاع کند یا احساس تحقیرشدگی خود را جبران کند.
- **کمبود عزت نفس و محبت:** این کودکان یا خانواده ندارند یا معمولاً اعضای خانواده آن‌ها از یکدیگر حمایت عاطفی نمی‌کنند. در حین کار نیز آن‌ها عمدتاً با احساس ترحم و یا تحقیر از جانب مشتریان، نسبت به خودشان روبه‌رو می‌شوند. از طرفی نوع کار و شرایط انجام آن، توسط آنان انتخاب نمی‌شود و درآمد حاصل از کار نیز اغلب به خودشان تعلق نمی‌گیرد؛ بنابراین از انجام کار نیز احساس مفیدبودن نخواهند کرد. همه‌ی این موارد می‌تواند موجب آسیب‌دیدگی عزت نفس این کودکان شود. احساس نیاز شدید به حمایت عاطفی در کنار

آسیب دیدن عزت نفس در این کودکان، می تواند آنها را مستعد رفتارهای خود تخریب گرایانه (مثل مراقبت نکردن از خود در مقابل بیماری یا جراحت) و یا رفتارهای ضد اجتماعی کند. هم چنین بسیار محتمل است که آن ها کم کم تبدیل به افرادی منزوی و جامعه گریز شوند.

- **عدم امنیت و بی ثباتی:** کودکان خیابانی سرپناه مشخصی ندارند و مدام با چنین درگیری هایی روبرو هستند؛ چه غذایی خواهند خورد؟ چه وقت توسط نیروی انتظامی جمع آوری می شوند؟ به کدام مرکز سپرده خواهند شد؟ چه سرنوشتی در انتظار آنان است؟ و غیره. این وضعیت موجب احساس عدم امنیت و بی ثباتی در آن ها می شود. نیاز به امنیت و بسیاری از نیازهای دیگر مثل مورد تأیید واقع شدن، دوست داشته شدن، داشتن یک الگو برای زندگی و کسب هویت باعث می شود کودکان خیابانی جذب گروه های خیابانی شوند و شیوه رفتار و زندگی این گروه ها را الگو قرار دهند؛ مثلاً با لهجه اعضای گروه حرف بزنند، مثل آن ها لباس بپوشند، برای نشان دادن وفاداری شان به گروه، مواد مخدر مصرف کنند یا تن به رابطه ی جنسی بدهند.

۴- کودکان کار؛ پدیده‌ای طبیعی یا فاجعه‌ای انسانی؟

شکل‌گیری یک معضل اجتماعی مانند مسئله‌ی کودکان کار و خیابان، نه یک قانون طبیعی است و نه اتفاقی رخ داده است. قواعد و روابط ناعادلانه اجتماعی، فرهنگ‌ها و سنت‌های غلط مردمان یک جامعه، قدرت‌طلبی حاکمان، جنگ‌ها و غیره همگی در ایجاد معضلات مختلف اجتماعی نقش دارند. برای کمک به «کودکانی که کار می‌کنند و در خیابان زندگی می‌کنند» و رسیدن به راهکارهایی برای حل این مسئله، ابتدا لازم است تا عوامل ایجادکننده این معضل اجتماعی را بررسی کنیم. به طور کلی سه دسته عامل در ایجاد این مسئله دخالت دارند. این سه دسته به ترتیب اهمیت عبارتند از: ۱- عوامل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ۲- عوامل مربوط به خانواده‌های این کودکان ۳- عوامل مربوط به خود این کودکان.

آ. عوامل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی

فقر اقتصادی

توزیع نابرابر ثروت در بسیاری از جوامع و هم‌چنین در جهان امروز، موجب تقسیم مردم به دو طبقه شده است و این بدان معنا است که امکانات و شرایط مطلوب و حتی بیش از حد نیاز، تنها در اختیار عده اندکی از افراد - در سطح یک جامعه یا در سطح کشورهای جهان - قرار می‌گیرد و در سوی دیگر، عده زیادی از مردم، از فقر و ناتوانی در برآوردن نیازهای اولیه خود در رنج هستند. مطابق آمار بانک جهانی در سال ۲۰۱۰، ۲۰٪ از جمعیت جهان یعنی حدود ۱٫۲ میلیارد نفر از فقر^۷ رنج می‌برند.^۸ (۱۵) فقر شدید در بخش‌هایی از آفریقا، آسیا و آمریکای لاتین بسیاری از کودکان را به سمت کار کردن سوق داده است. در واقع اغلب فقیرترین اقشار، مستعدترین افراد جامعه برای انتخاب‌شدن توسط آسیب‌های اجتماعی هستند. در کشور ما نیز، درصد بالای مردمانی که در فقر مطلق یا نسبی^۹ به سر می‌برند، آشکارا آسیب‌های اجتماعی را افزایش داده و پدیده‌هایی همچون کودکان کار و خیابان، اعتیاد، تکدی‌گری، تن‌فروشی، خشونت و غیره را مکرر و به تناوب در چشم شهروندان می‌نمایاند. (۱۶) بسیاری از خانواده‌های فقیر برای رفع ابتدایی‌ترین نیازهای روزمره خود، به کار کودکان خود وابسته هستند و به این سمت سوق داده می‌شوند که رابطه خود با کودکشان را به یک رابطه اقتصادی تبدیل کنند. کشورهای در حال توسعه، بیشترین تعداد کودکان خیابانی را به خود اختصاص می‌دهند. (۱۷)

رقابت‌های اقتصادی و بحران وام‌های توسعه

با گسترش شرکت‌های بزرگ اقتصادی در جهان، کشورهای مختلف اغلب بر سر سرمایه‌گذاری در این شرکت‌ها با یکدیگر رقابت می‌کنند. این رقابت گاهی شرکت‌ها و دولت‌ها را ترغیب می‌کند تا با در نظر نگرفتن استانداردهای بین‌المللی، به دنبال هزینه‌های کارگری کمتر باشند. این امر، موجب گسترش کار کودکان و کند شدن روند مبارزه با کار کودکان است. (۱۸)

^۷ در این آمار، فقر درآمد کمتر از ۱٫۲۵ دلار در روز، برای هر فرد، تعریف می‌شود.

^۸ در سال ۱۹۹۰ درصد فقر در جهان ۴۳٪ (معادل ۱٫۹ میلیارد نفر) بوده است.

^۹ فقر مطلق زمانی رخ می‌دهد که افراد یا خانواده‌ها، تأمین حداقل نیازهای ضروری برای حیات و تداوم زندگی، یعنی گذشتن از امروز به فردا را مشکل و غیرممکن می‌یابند. این به آن معناست که نیازهای اساسی مثل غذا، پوشاک و سرپناه تأمین نمی‌گردد. فقر نسبی فاصله از ملاک‌های معین‌شده‌ای را می‌رساند که معمولاً بر اساس درصدی از درآمد جامعه و استانداردهای زندگی در آن جامعه تعریف شده‌اند. هر چه چنین فاصله‌ای زیاد شود، فقر نسبی به فقر مطلق نزدیک‌تر می‌شود. در فقر نسبی افراد یا خانواده‌ها از معیار تعیین‌شده به وسیله جامعه، برای تأمین حداقل نیازهای لازم برای یک زندگی سالم با حفظ کرامت انسانی، رشد و تعالی فاصله دارند. عواملی چون تغذیه، پوشاک، آموزش و سرپناه در درجه اول اهمیت قرار دارند که فقدان آنها فقر مطلق را موجب می‌شود. در مرحله‌ی بعدی مسائلی همچون نیازهای بهداشتی و درمانی، مشارکت در جامعه و اوقات فراغت مطرح می‌گردد.

وام‌های توسعه که از جانب کشورهای توسعه‌یافته به کشورهای فقیر یا در حال توسعه داده می‌شود، اغلب چنان سود کلانی دارند که به جای بهبود اوضاع اقتصادی آن کشور، به فقر و مشکلات بیشتر آن‌جا دامن می‌زنند. فشارهای ناشی از این وام‌ها به طور معمول دولت را مجبور به حذف آموزش، بهداشت و سایر برنامه‌های اجتماعی برای عموم مردم جامعه می‌کند. این موضوع اول از همه موجب آسیب به کودکان فقیر شده و آن‌ها را وادار به کار در سنین پایین می‌کند. (۱۸) نمونه‌ای از این وضعیت را می‌توانیم در کشورهای منطقه‌ی پایین صحرای آفریقا مشاهده کنیم. اگرچه این منطقه از آفریقا سالانه حدود ۱۰ میلیارد دلار کمک دریافت می‌کند، اما هر سال بیش از ۱۴ میلیارد دلار را صرف پرداخت قرض‌های خود می‌کند. برای مثال کشور مالاوی نیز ۴۰ درصد تولید ناخالص داخلی خود را صرف بازپرداخت وام‌های خارجی کرده و تنها ۱۵ درصد تولید ناخالص داخلی را به بهداشت و آموزش و پرورش اختصاص می‌دهد. (۱۸)

تمام انواع کار کودک به خصوص بدترین اشکال آن باید ریشه‌کن شود. کار کودک نه تنها حقوق طبیعی انسانی را پایمال می‌کند بلکه تهدیدی جدی برای آینده‌ی یک جامعه و رشد و پیشرفت اقتصادی آن است. تجارت، رقابت و توانایی اقتصادی نباید بهانه‌ای برای اعمال چنین خشونت‌هایی باشند.»

اعلانیه اشتغال و کار مناسب/هیئت رئیسه‌ی سازمان ملل. ژنو ۲۰۰۷ (۱۹)

مهاجرت

بنا به گزارش‌های سال ۲۰۱۰، ۲۱۴ میلیون نفر مهاجر بین‌المللی و ۷۴۰ میلیون نفر مهاجر داخلی در سطح جهان وجود دارد. (۲۰) بر اساس اطلاعات بانک جهانی، یک سوم افرادی که از کشورهای در حال توسعه مهاجرت می‌کنند، جوانان و نوجوانانی در محدوده‌ی سنی ۱۲ تا ۲۴ سال هستند. این آمار شامل تعداد زیادی کودک زیر ۱۸ سال می‌شود که به صورت مستقل یا همراه با خانواده‌ی خود مهاجرت می‌کنند. (۲۱) عوامل مؤثر بر مهاجرت کودکان بسیار گوناگون است و از منطقه‌ای به منطقه دیگر تفاوت دارد. به طور کلی مهاجرت می‌تواند به دلایل زیر صورت بگیرد (۲۱):

- ✓ عوامل اقتصادی مانند بیکاری و فقر در مناطق روستایی
- ✓ عوامل خارجی مانند جنگ، تغییرات اقلیمی و بلایای طبیعی
- ✓ عوامل فرهنگی مانند تبعیض جنسیتی و تهدید و اجبار به ازدواج در سن پایین

شهرنشینی شتابان در کشور ایران سبب شده که نزدیک به یک چهارم جمعیت کشور در شعاع مرکز تا ۵۰ کیلومتری تهران استقرار پیدا کنند. چنین الگوی شهری بدون تردید، یکی از برجسته‌ترین مسائل اجتماعی جامعه ایران معاصر است که خود به ده‌ها معضل جدی اجتماعی دیگر جان می‌بخشد. (۲۲)

کودکان مهاجر معمولاً بدون مدارک هویتی در مرزها رفت‌وآمد می‌کنند که این مسأله به محروم شدن آنان از خدمات عمومی همچون حق تحصیل، حق بیمه پزشکی و امکانات بهداشتی منجر می‌شود. این محرومیت باعث می‌شود آن‌ها - به ویژه زمانی که به تنهایی مهاجرت می‌کنند - در معرض کار کردن و دیگر شکل‌های استثمار قرار بگیرند یا این که در مسیر مهاجرت خود به دام قاچاق کودک گرفتار شوند. کودکان کار مهاجر، در معرض استثمار کارفرمایان و یا دیگر افراد هستند. آن‌ها اغلب با بدرفتاری‌هایی همچون تحمل انزوا، خشونت، شرایط نامساعد کار، دریافت نکردن حداقل حقوق، زمان زیاد کار، کمبود استراحت و تهدید به گزارش شدن به مقامات، روبه‌رو هستند. از دیگر آزارهایی که به کودکان کار مهاجر وارد می‌شود می‌توان به ننگه داشتن مدارک هویتی آن‌ها (مانند پاسپورت) توسط کارفرما اشاره کرد که برای تضمین این است که کودک از محل کار خود فرار نکند. (۲۱)

مطالعات نشان می‌دهد که دختران بیشتر به مهاجرت داخلی تمایل دارند در حالی که پسران بیشتر به مهاجرت خارجی گرایش نشان می‌دهند. با این حال، چه مهاجرت داخلی باشد و چه خارجی، اگر مستقل از خانواده باشد، تهدید استثمار را افزایش می‌دهد. کودکانی که همراه با والدینشان مهاجرت نمی‌کنند - به ویژه اگر سنشان از حداقل سن کار کمتر باشد یا به صورت غیرقانونی از مرز عبور کرده باشند یا به زبان کشور مقصد مسلط نباشند - بسیار بیشتر در معرض استثمار، اجبار، اغفال و خشونت قرار می‌گیرند. (۲۱)

گزارشی اعلام می‌کند که ۲۶ درصد کودکان کار در ایران، از اتباع خارجی و عمدتاً افغان هستند. (۲۳)
طبق پژوهشی در سال ۸۹، تعداد افغان‌های قانونی مقیم ایران یک میلیون و بیست و هفت هزار نفر و تعداد پناهندگان افغان غیرمجاز بین یک و نیم تا دو میلیون نفر برآورد شده است. (۲۴) در این تعداد افغانی مقیم و پناهنده‌ی غیر مجاز، حداقل یک سوم جمعیت (حدود یک میلیون نفر) کمتر از ۱۸ سال سن دارند و عموماً توسط والدین برای کسب درآمد به کار کردن مجبور می‌شوند. (۲۵)

نارسانی در قوانین و اجرای آن‌ها

در سراسر جهان قوانین مرتبط با کار کودکان به درستی اجرا نمی‌شود یا استثناهایی را در بر می‌گیرد که کار کودکان را در بخش‌های خاصی مانند کشاورزی یا کار خانگی مجاز می‌داند. به طور مثال در نپال حداقل سن برای تمامی کارها ۱۴ سال است، اما کشت و زرع و آبریزی استثنا هستند. در کنیا از کار کودکان زیر ۱۶ سال در مشاغل صنعتی جلوگیری می‌شود، اما کشاورزی جزء این مشاغل نیست. حتی در کشورهایی که دارای قوانین شدیدی علیه کار کودکان هستند، بسیاری از اوقات اجرای این قوانین توسط دادگاه‌ها ممکن نیست، علاوه بر این بخش‌ها و ادارات مربوط به بازرسی کار (به علت مشکلات مالی) عملکرد مناسبی ندارند یا با مشکل کمبود نیروی انسانی مواجه هستند. بسیاری از دولت‌های مرکزی نیز منابع محدودی را برای تضمین اجرای قوانین مربوط به کار کودکان اختصاص می‌دهند.

توانایی کارگران برای تشکیل اتحادیه‌های کارگری، بر حفاظت از استانداردهای کار و از جمله بر مقوله‌ی کار کودکان تأثیر می‌گذارد. مخالفت‌ها و انتقادات نسبت به فعالیت‌های کارگران برای سازماندهی اتحادیه‌ها و گروهک‌ها، موجب می‌شود ارتقای استانداردهای کار و زندگی و در نتیجه جلوگیری از کار کودکان دشوارتر شود. برای مثال، در سال ۲۰۱۰ طبق معاهده‌ی بین‌المللی اتحادیه‌های تجارت آزاد و در نتیجه فعالیت‌های گروهی کارگران، ۵ هزار کارگر اخراج و ۲ هزار و ۵۰۰ کارگر دستگیر شدند. (۱۸)

شوگ بر درآمد

شوگ بر درآمد، شامل بلاپای طبیعی، بحران کشاورزی یا اقتصادی، تأثیرات منفی ایدز و غیره می‌شود. اگر والدین به بیماری ایدز دچار و از کار افتاده شوند، کودک مجبور است ترک تحصیل کند تا به مراقبت از افراد خانواده بپردازد. اگر ساختارهای جامعه حمایت و راه‌حل خاصی در این موارد نداشته باشند، خانواده‌هایی که ابزاری برای کنار آمدن با شوگ بر درآمد ندارند، ممکن است به عنوان راه‌حل به کار کودک متوسل شوند. (۲۶)

محرومیت از تحصیل

تحصیل هنوز هم در بسیاری از کشورهای دنیا هزینه‌بر است و مجانی نیست. علاوه بر این برای بسیاری از کودکان، به ویژه کودکان ساکن روستاهای محروم در دسترس نیست. در مناطق محرومی هم که مدرسه وجود دارد، کیفیت آموزش پایین بوده و محتوای دروس به کار و شغل آینده‌ی آنها (که معمولاً ادامه‌ی شغل پدر یا دنبال کردن فعالیت‌های مادران است) نامربوط است. بنابراین در شرایطی که تحصیل در دسترس نباشد یا والدین به دلایل مختلف، ارزشی برای درس‌خواندن قائل نباشند، کودکان به جای رفتن به مدرسه، برای کار کردن فرستاده می‌شوند.

در سال ۲۰۰۶، حدود ۷۵ میلیون کودک از تحصیل محروم بودند که این موضوع، موقعیت‌های آتی این کودکان و نیز جوامع آنها را به خطر می‌انداخت. این رقم در سال ۲۰۱۳ به ۵۷ میلیون نفر رسید. (۱۸)

طبق گزارش سازمان ملل در سال ۲۰۰۹ تخمین زده شد که هزینه‌ی دستیابی به آموزش جهانی برای تمام کودکان دنیا ۱۰ تا ۳۰ میلیارد دلار خواهد بود که این رقم تنها ۲ تا ۷ درصد کل مخارج جهانی در یک سال را تشکیل می‌دهد. (۱۸)

ب. عوامل مربوط به خانواده

- در یک تحقیق توصیفی، مهم‌ترین عوامل دخیل در گسترش مسأله‌ی کار کودکان، در خانواده‌های این کودکان شامل موارد زیر بوده است:
- جمعیت زیاد خانوار (میانگین جمعیت خانوار در کشور ما ۴/۶ نفر است؛ ولی بررسی‌های انجام شده بیانگر آن است که میانگین این جمعیت در بین خانواده‌های کودکان خیابانی ۷/۶ نفر است، با حداقل ۴ نفر و حداکثر ۲۱ نفر در خانواده).
 - وجود نامادری، ناپدری، بی‌سرپرستی و تک‌سرپرستی؛
 - اختلاف سن زیاد بین والدین؛
 - بی‌سوادی و نداشتن دانش و مهارت‌های لازم در زمینه‌ی والدگری؛
 - خلاء عاطفی و کمبود رابطه‌ی محبت‌آمیز در خانواده؛

- خانواده‌ی آشفته؛ در موارد اعتیاد، طلاق، بزهکاری، تن‌فروشی، قاچاق مواد و تکدی‌گری والدین، احتمال بیشتری برای به خیابان کشیده‌شدن کودک و نوجوان و اجبار آنها به کار در این محیط‌ها وجود دارد.
- روش تربیتی نادرست خانواده؛ برخورد نامناسب والدین در برابر خطای کودک، عدم علاقه کودک به تحصیل و اجبار والدین به تحصیل، تبعیض قائل شدن والدین، عدم درک دوره‌ی حساس بلوغ، فشار خانواده و اعمال نگرش‌های متعصبانه در قبول آنچه در بین طوایف و اقوام، رسم و سنت نامیده می‌شود. (۱۲)

به نظر می‌رسد که همه‌ی موارد فوق، کانون خانواده را به عنوان مهم‌ترین منبع تأمین بقا، امنیت و حمایت عاطفی دچار اختلال می‌کند. در چنین شرایطی احتمال حضور کودکان در خیابان و به دنبال آن درگیر شدن در شغل‌های کاذب و خیابانی وجود دارد.

پ. عوامل مربوط به خود کودک

برخی از مهم‌ترین عواملی که در خود کودک وجود دارد و منجر به اجبار او برای حضور در بازار کار می‌شود، عبارتند از:

- عقب‌ماندگی ذهنی کودک
- محدودبودن قدرت تحمل فشار روانی از سوی کودک
- ماجراجویی و طغیان‌گری کودک. (۱۴)

در دو مورد آخر، به دلیل وجود علتی فیزیولوژیک (مثلاً بیش‌فعالی یا افسردگی در کودک) یا به دلیل مشکلاتی که در تربیت کودک وجود داشته است (مثلاً وجود الگویی که طغیان‌گری را پرورش می‌دهد یا کمبود حمایت عاطفی در خانواده) کودک همچون بیماری است که کارکردی برای خانواده ندارد و مراقبت از او هزینه‌ی مالی و روانی زیادی برای خانواده دارد. بنابراین کودک از خانواده بیرون رانده می‌شود و به خیابان پناه می‌برد.

۵- چه قوانینی از کودکان کار حمایت می‌کند؟

در اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر چنین آمده است: «تک‌تک انسان‌ها سزاوار بهره‌مندی از حقوق بنیادی و یکسانی هستند که جزء جدا نشدنی وجود آنهاست. حق بهره‌مندی از مقام انسانی به این معناست که هر فرد به دلیل انسان‌بودن خود، شایسته‌ی احترام است.» (۲۷) کودکان هم مستحق بهره‌مندی از حقوق اساسی و ابتدایی بشر هستند و شایسته‌ی احترامی هستند که تمام اعضای خانواده‌ی بزرگ بشری باید از آن بهره‌مند باشند. علاوه بر این در اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر چنین گفته شده است که کودکی دوره‌ای است که نیازمند رسیدگی و مراقبت ویژه است. (۲۷) تمام کودکان حق دارند نیازهای اساسی‌شان برآورده شود و این نیازها تنها شامل نیازهای لازم برای بقا و امنیت نیست، بلکه شامل حقوقی است که به آنها امکان می‌دهد به رشد جسمی، ذهنی و روحی رسیده و به یک شهروند بزرگسال مسئول و علاقه‌مند به امور جامعه تبدیل شوند. در راستای تحقق این موضوع، برخی از مهم‌ترین اقدامات بین‌المللی در زمینه‌ی دفاع از حقوق کودکان در زمینه‌ی منع کار کودک عبارت است از:

۱. پیمان‌نامه‌ی حقوق کودک

این پیمان‌نامه را می‌توان فراگیرترین پیمان‌نامه‌ی بین‌المللی دانست. در ماده‌ی ۳۲ این پیمان‌نامه چنین تصریح شده است (۲۸):

- ❖ کشورهای عضو، حق هر کودک را برای برخورداری از حمایت در موارد زیر به رسمیت می‌شناسند: بهره‌کشی اقتصادی و انجام هرگونه کاری که ممکن است زیان‌بار باشد یا خللی در تحصیل او وارد آورد و یا به سلامتی، رشد جسمانی، ذهنی و اخلاقی وی آسیب احتمالی رساند.

موافقت‌نامه‌ی جهانی که در کنوانسیون حقوق کودکان سازمان ملل وجود دارد، اظهار می‌دارد که کودکان حق دارند در قبال کارهای خطرناک، کارهایی که مانع تحصیلاتشان باشد و یا برای سلامت جسمی، روحی، اخلاقی و پیشرفت اجتماعی آن‌ها مضر باشد حمایت شوند.

این موافقت‌نامه همچنین بیان می‌دارد که آموزش ابتدایی باید برای همه اجباری و برای همه به طور رایگان در دسترس قرار گیرد و همه کودکان ترغیب به اشکال مختلف تحصیل در دوره‌ی متوسطه گردند. در سال ۲۰۰۰ میلادی مجمع عمومی سازمان ملل به این کنوانسیون دو پیش‌نویس اختیاری برای افزایش حمایت از کودکان جهت درگیر نشدن در خشونت‌های مسلحانه و نیز عدم استثمار جنسی الحاق کرد. (۲)

❖ کشورهای عضو، جهت تضمین اجرای ماده‌ی فوق، اقدامات قانونی، اجتماعی و آموزشی به عمل خواهند آورد. بدین منظور و با عنایت به مفاد سایر اسناد بین‌المللی مربوطه، اقدامات زیر را به عمل خواهند آورد:

الف- تعیین حداقل سن^{۱۰} برای اشتغال به کار.

ب- تدوین مقررات مناسب در ارتباط با ساعات کار و شرایط اشتغال.

پ - تعیین مجازات‌های مناسب با ضمانت اجرایی به منظور اجرای مؤثر ماده‌ی فوق.

۲. کنوانسیون ۱۸۲ «ممنوعیت بدترین اشکال کار کودکان» مصوب ژوئن ۱۹۹۹

کشورهای عضو این مقاله‌نامه^{۱۱} موظف هستند، برای تأمین ممنوعیت و از بین بردن بدترین اشکال کار کودک، تدابیر فوری و مؤثری را اتخاذ کنند. (۲۹) در این مقاله‌نامه، این موارد از جمله بدترین اشکال کار کودک برشمرده شده‌اند: کلیه‌ی اشکال بردگی یا مشابه آن از قبیل قاچاق کودکان، استخدام اجباری، فحشا و نیز کارهایی که به دلیل ماهیت یا شرایط آن برای سلامتی، ایمنی و یا وضعیت اخلاقی کودکان مضر برشمرده می‌شود. (۲۹)

از سوی دیگر، با توجه به اهمیت آموزش و پرورش در حذف کار کودک، کشورهای عضو مقاله‌نامه‌ی «بدترین اشکال کار کودک» موظف به انجام اقدامات زیر هستند (۲۹):

- تأمین دسترسی به آموزش و پرورش پایه‌ای رایگان و در صورت امکان و اقتضاء، آموزش حرفه‌ای، برای کلیه کودکان.
- شناسایی و رسیدگی به وضعیت کودکانی که در معرض خطر خاص قرار دارند.
- توجه داشتن به وضعیت خاص دختران.

^{۱۰} کشورهای در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته، می‌توانند پس از مذاکره با سازمان‌های کارگری و کارفرمایی حداقل سن اشتغال را ۱۴ سال تعیین کنند.
^{۱۱} مقاله‌نامه یا Convention پیمانی است که میان نمایندگان دو یا چند دولت، به امضاء می‌رسد. هر کشور عضو مکلف است مقاله‌نامه مصوب را برای اظهار نظر و تصویب به مراجع صلاحیت‌دار قانون‌گذاری خود تسلیم کند. هر دولتی که مقاله‌نامه را تصویب می‌کند، برخی تعهدات حقوقی را بر عهده می‌گیرد و نظام بازرسی بین‌المللی سازمان، بر چگونگی اجرای مفاد آن نظارت می‌کند.

بدترین اشکال کار کودک

- همه اشکال برده‌داری، یا شبه برده‌داری مثل فروش و قاچاق کودکان، اسارت یا کار در سیستم رعیتی، وادارسازی کودکان به کار در نیروی نظامی یا استفاده از کودکان در درگیری‌های مسلحانه.
- استفاده، آماده‌سازی یا پیشنهاد کودکان برای روسپیگری، برای تولیدات پورنوگرافی و یا اجراهای مرتبط با پورنوگرافی.
- استفاده، آماده‌سازی یا پیشنهاد کودکان برای تولید و قاچاق مواد مخدر، همان گونه که در معاهده‌های بین‌المللی تعیین شده است.
- کاری که ماهیت آن یا فضای محیطی که کار در آن انجام می‌شود، موجب آسیب به سلامت جسمی، اخلاقی یا امنیت کودکان شود (مشاغل آسیب‌رسان توسط مراجع قانونی هر کشور تعیین شده است). (۳۰)

۳. قوانین کشور ایران در دفاع از حقوق کودکان کار

کشور ایران، در سال ۱۳۷۳ پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک را که بر ممنوعیت اشتغال کار کودکان در ماده ۳۲ تأکید دارد، پذیرفت. (۳۱)

کشور ایران در سال ۱۳۸۰ کنوانسیون ممنوعیت بدترین اشکال کار کودک را به تصویب مجلس رساند. (۳۲)

جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۸۶ پروتکل اختیاری کنوانسیون حقوق کودک در خصوص فروش، فحشاء و هرزه‌نگاری کودکان را به تصویب مجلس رساند. (۳۳)

- در قوانین کشور ایران طبق ماده ۷۹ قانون کار، به کارگماردن افراد کمتر از ۱۵ سال تمام (پسر و دختر) ممنوع است. کارفرمایانی که افراد کمتر از ۱۵ سال را به کار بگیرند، مستوجب مجازات خواهند بود. (۳۴)
- ماده ۸۰ قانون کار، کارگری را که بین ۱۵ تا ۱۸ سال سن دارد، کارگر نوجوان می‌نامد و تأکید می‌کند که چنین کارگری در بدو استخدام باید از سوی سازمان تأمین اجتماعی مورد آزمایش‌های پزشکی قرار گیرد (تا توانایی و وضعیت سلامت نوجوان برای آن کار سنجیده شود). پزشک درباره‌ی تناسب نوع کار با توانایی کارگر نوجوان اظهار نظر می‌کند و چنانچه کار مربوط را نامناسب بداند، کارفرما مکلف است در حدود امکانات خود شغل کارگر را تغییر دهد. (۳۴)

- ماده ۸۲ قانون کار، تعداد ساعات کار روزانه کارگر نوجوان را نیم‌ساعت کمتر از ساعات کار معمول کارگران بزرگسال تعیین می‌کند. (۳۴)
- در ماده ۸۳ قانون کار به تأکید آمده است: «ارجاع هر نوع کار اضافی، انجام کار در شب، ارجاع کارهای سخت، زیان‌آور و خطرناک و حمل بار بیش از حد مجاز با دست و استفاده از وسایل مکانیکی، برای کارگر نوجوان ممنوع است.» (۳۴)
- ماده ۸۴ قانون کار یادآور می‌شود: «در ارتباط با مشاغل و کارهایی که به علت ماهیت آن و یا شرایطی که کار در آن انجام می‌شود برای سلامتی یا اخلاق کارآموزان و نوجوانان زیان‌آور است، حداقل سن کار ۱۸ سال تمام خواهد بود [نه ۱۵ سال]. تشخیص این امر نیز با وزارت کار و امور اجتماعی است. (۳۴)

۱. آیین‌نامه ساماندهی کودکان خیابانی^{۱۲}

«آیین‌نامه ساماندهی کودکان خیابانی» به منظور ارایه‌ی حمایت‌های اجتماعی مانند توانمندسازی اجتماعی و هم‌چنین آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت‌های زندگی به کودکان خیابانی، بنا به پیشنهاد وزارت رفاه و تأمین اجتماعی، در تاریخ ۱۳۸۴/۵/۴ تصویب و جهت اجرا ابلاغ شده است. (۳۵) این آیین‌نامه سازمان بهزیستی کشور را موظف کرده است که با همکاری و مشارکت شهرداری، انجمن‌های خیریه، تشکلهای غیردولتی و نیروی انتظامی و با استفاده از مددکاران اجتماعی در قالب تیم تخصصی سیار یا مستقر در مراکز که با همکاری شهرداری سازماندهی می‌شوند،

^{۱۲} نحوه‌ی پیگیری نیازمندیهای کودکان کار در بخش مددکاری سازمان بهزیستی، در پیوسته ۲ آمده است.

نسبت به شناسایی، جذب، پذیرش و توانمندسازی کودکان خیابانی اقدام نماید. (۳۵) این آیین نامه در کلیه مراکز استان‌ها و در صورت لزوم در شهرهای بالای ۲۰۰ هزار نفر جهت حضور کوتاه‌مدت، میان‌مدت و درازمدت کودکان خیابانی قابل اجرا است. (۳۵)

براساس این آیین‌نامه، اقامت کوتاه‌مدت کودک خیابانی در مرکز اقامت، حداکثر به مدت ۲۱ روز، اقامت میان‌مدت، بیشتر از ۲۱ روز تا پایان یک سال و اقامت درازمدت، شامل حضور کودک خیابانی بی‌سرپرست و یا بدسرپرست در مراکز شبانه‌روزی تا پایان ۱۸ سالگی است. (۳۵) وزارت رفاه نیز هماهنگی اجرایی این آیین‌نامه را بر عهده خواهد داشت و هر ۶ ماه یک بار گزارش‌ها و اقدامات انجام‌یافته را تحلیل و جمع‌بندی می‌کند و به شورای عالی رفاه و تأمین اجتماعی ارائه می‌نماید. (۳۵)

۶- راه‌های پیش روی ما...

نالیدنی که کمک به ظلم است

مشکلی که به ظاهر حل‌نشده است نباید ما را اندوهگین کند، وگرنه شکایت‌ها و نقزدهن‌های ما، جرأت ستم‌کشیدگان را می‌گیرد و آب به آسیاب عاملان نقیصه‌ها می‌ریزد. مثلاً اگر مصیبتی به جهت بی‌عدالتی اقتصادی حاصل شده باشد و کسانی ضجه کنند که چنین وضعی همیشگی و دایم است، چنین شکوه‌هایی برای کسانی که بی‌عدالتی‌شان مصیبت‌زاست این توجیه مطلوب را به وجود می‌آورد که قانون طبیعت است که به دست آنها اعمال می‌شود؛ به این ترتیب آنها برف می‌شوند بر سر سرمازدگان و زمین‌لرزه می‌شوند برای آنها که سقف بر سرشان فرو می‌ریزد. گویی اینها قدرت قهار طبیعت‌اند که به دست انسان از عمل نمی‌افتند. (۳۶)

وقتی می‌خواهیم به راهکارهایی برای حل مسائل کودکان کار بیندیشیم، مهم‌تر از هر چیز این است که خود را مسئول وضعیت آنان بدانیم. در این صورت، در این دام گرفتار نمی‌شویم که با مقصر دانستن دولت و سیاست‌های آن، ناامید شویم و خودمان را در کمک به این کودکان ناتوان ببنداریم.

در اغلب کشورها، دولت‌ها با توجه به اولویت‌های بسیار زیادی که دارند، ممکن است تأمین منابع لازم برای رسیدگی به آسیب‌های اجتماعی را به تأخیر بیندازند. به همین دلیل هم اساساً گروه‌های غیردولتی با جلب حمایت عمومی جامعه و ایجاد فشار بر دولت‌ها،

در رسیدگی به معضلات اجتماعی، نقشی کلیدی دارند؛ همچنین مشاهده شده که در کشورهایی که در مهار این آسیب اجتماعی موفق بوده‌اند، گروه‌های غیردولتی، نقش مهمی بر عهده داشته‌اند. این گروه‌ها، با جلب حمایت داوطلبان زیاد، که هر یک با توجه به علاقه و توان خود بخشی از مسئولیت‌ها را به عهده می‌گیرند، سعی در سامان‌دادن به این معضل اجتماعی و برنامه‌ریزی برای آینده‌ی این کودکان دارند. برخی از مهم‌ترین اقدامات مقابله با این آسیب اجتماعی عبارتند از:

- **آموزش:** به طور کلی این کودکان، بیش از هر چیز نیازمند آموزشند؛ آموزش مهارت‌های اولیه‌ی لازم برای زندگی، از آداب غذا خوردن گرفته تا رفتارهای مناسب اجتماعی، آموزش مواد درسی، آموزش مهارت یا حرفه‌ای که بتوانند در آینده از آن استفاده بکنند، آموزش مهارت‌های اساسی زندگی مانند توانایی حل مسأله، پرورش عزت نفس و آموزش در زمینه‌ی آسیب‌های خاص از قبیل اعتیاد و روابط جنسی غیر ایمن.
- **بهبود شرایط کار:** تلاش برای بهبود شرایط محیط کار، تلاش برای تصویب و اجرای قوانین کار کودک.
- **برآوردن نیازهای اولیه:** رسیدگی به وضعیت بهداشت و سلامتی و نیز تأمین مواد غذایی لازم برای کودکان کار و خیابان.
- **آگاهی‌دادن به مردم جامعه:** برگزاری بازارچه‌ها و جشنواره‌هایی برای آگاهی‌دادن به افراد جامعه درباره‌ی این آسیب اجتماعی، پخش شعارهای تبلیغاتی، بروشور و پوستر.

این موارد تنها برخی از فعالیت‌های ممکن در راستای جلوگیری از کار کودکان و حمایت از کودکان کار و خیابان است؛ موارد بسیار دیگر مانند: تأمین منابع مالی مردمی و دولتی برای تهیه امکانات و خدمات اساسی مورد نیاز کودکان کار و خیابان و پیگیری مسائل حقوقی مربوط به این کودکان، نیز بخش‌هایی از فعالیت‌هایی است که می‌تواند توسط داوطلبان این حوزه انجام پذیرد.

به طور کلی اقدامات مؤثر در زمینه‌ی مسائل کودکان کار و خیابان را در دو سطح می‌توان پیگیری کرد؛ دسته‌ای از اقدامات، سعی در بهبود و اصلاح وضعیت کودکان کار و خیابان دارد؛ دسته‌ی دیگر، به هدف مبارزه با این معضل اجتماعی است و ریشه‌های به وجود آورنده‌ی این پدیده را، هدف قرار می‌دهد. برخی از اقدامات هر دو دسته در ادامه آورده شده‌اند.

آ. اقدامات مؤثر جهت پیشگیری از بروز مسئله‌ی کودکان کار و خیابان

- اتخاذ سیاست‌هایی توسط دولت که منجر به کاهش فقر، ایجاد عدالت اجتماعی و تأمین رفاه اجتماعی در جامعه می‌گردد.
- تدوین قوانین مناسب جهت حمایت از حقوق کودکان و قرار دادن تضمین اجرایی برای آنها.
- تجهیز و فعال نمودن نهادهایی که در سطح شهرداری‌ها، سازمان‌های دولتی و غیردولتی، با حقوق کودکان و نوجوانان سروکار دارند.
- رعایت استانداردهای بین‌المللی سازمان ملل متحد در مورد کودکان و حمایت از حقوق آنها، مانند استانداردهای یونسف، سازمان بین‌المللی کار و کمیته‌ی حقوق کودک.
- از آنجا که پدیده‌ی کودک کار بسیاری اوقات از بلایای طبیعی یا فاجعه‌هایی همچون جنگ سرچشمه می‌گیرد، مهاجرت کودکان و کار کودکان مهاجر باید در فهرست فجایعی که برای مقابله با آن برنامه‌ای در نظر گرفته می‌شود قرار گیرند. همچنین، قوانین و سیاست‌های موجود باید توجه خاصی به کودکان مهاجر معطوف کنند.
- برای رسیدن به اهدافی از قبیل برخورداری از حقوق ابتدایی، باید به معضل ثبت‌نشده تولد کودکان اشاره کرد. تا به حال ۵۱ میلیون کودک بی‌هویت در جهان شناخته شده‌اند که در معرض استثمار قرار دارند.
- برای شکستن چرخه‌ی معیوب فقر و کار کودکان باید شرایط دسترسی کودکان به آموزش فراهم شود و آموزش کودکان و نوجوانان محروم جدی گرفته شود.

ب. بهبود و اصلاح وضعیت کودکان کار و خیابان^{۱۳}

- ایجاد یک بانک اطلاعاتی و ارائه‌ی آمار دقیق از وضعیت کودکان کار و خیابان و انجام مطالعات و تحقیقات در این زمینه.
- ایجاد حساسیت در افکار عمومی مردم، مسئولان، نهادهای دینی و غیره، نسبت به پدیده‌ی کودکان خیابانی از طریق برگزاری همایش‌ها، کارگاه‌های آموزشی، تهیه فیلم‌های مستند و سریال‌های تلویزیونی، انتشار مقالات و اخبار در مطبوعات و به طور کلی انعکاس و علنی کردن این موارد در رسانه‌های گروهی.
- استفاده از مناسبت‌های مختلف برای آگاه‌سازی و انجام فعالیت در زمینه‌ی کودکان کار و خیابان. برای مثال روز ۲۲ خردادماه هر سال برابر با ۱۲ ژوئن در تمام کشورهای جهان به عنوان روز منع کار کودک اعلام شده است.
- تعیین یکی از سازمان‌های دولتی مربوطه از طرف شورای اجتماعی کشور به عنوان نهاد پذیرش مسئولیت قانونی کودکان خیابانی.

^{۱۳} در پیوست شماره ۳ به فعالیت‌های برخی از انجمن‌ها در زمینه‌ی کودکان کار و خیابان اشاره شده است.

- تأسیس یک نهاد ملی برای حمایت از حقوق کودک متشکل از متخصصان از طیف‌های مختلف اعم از مقامات دولتی، قضات، سازمان‌های غیردولتی، روانشناسان کودک، وکلای دادگستری، استادان دانشگاه، فعالان حقوق کودک و غیره. در حال حاضر فقدان این نهاد ملی در کشور ایران کاملاً احساس می‌شود.
- برای کودکان کار نوجوان در سنین ۱۵ تا ۱۸ سال، جایگاهی در نهادهای غیردولتی در نظر گرفته شود تا بتوانند مشکلات خود را مطرح کنند. ارتباط کودکان با اتحادیه‌های صنفی نیز می‌تواند به عنوان راه‌حلی برای صیانت از حقوق کودکان در نظر گرفته شود.
- ارائه‌ی کمک‌های مالی و خدمات حمایتی به خانواده‌ی این کودکان .
- افزایش سطح آگاهی درباره‌ی حقوق کودکان به منظور جلوگیری از بهره‌کشی اقتصادی با آموزش حقوق کودک به کودکان و خانواده‌هایشان.
- ایجاد و گسترش مراکز شبه‌خانواده برای کودکان خیابانی فاقد خانواده .
- ایجاد پناهگاه‌هایی برای آن گروه از کودکان که بنا به عللی مانند مهاجرت، نداشتن سرپناه، وضعیت نامساعد سکونت و ... شبها را در خیابان سپری می‌کنند.
- ارائه‌ی خدمات بهداشتی و آموزشی مختلف از جمله آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و نیز خدمات مددکاری در محل حضور کودکان خیابانی در این پناهگاه‌ها.
- استفاده از تجربیات موفق سایر کشورها در امور ساماندهی و بازپروری کودکان خیابانی (در پیوست شماره ۳ به برخی از این تجربیات اشاره شده است).
- داشتن یک خط تلفن ویژه (Hot- line) جهت اطلاع‌رسانی در این زمینه و یا ارائه‌ی کمک و مشاوره‌ی رایگان به این کودکان.
- آموزش مردم جامعه در مورد نحوه‌ی برخورد درست با یک کودک کار، در خیابان.
- بی‌تفاوت رد نشدن از کنار کودکی که در خیابان یا چهارراه، در معرض سوء استفاده و رفتارهای پرخطر قرار دارد و تماس گرفتن با اورژانس اجتماعی (۱۲۳) یا مرکز فوریت‌های پلیسی (۱۱۰).

پیوست ۱: مشاغل و کمپانی‌های سوء استفاده‌کننده از نیروی کار کودک

در زیر برخی از مهم‌ترین مشاغل و کمپانی‌های سوء استفاده‌کننده از نیروی کار کودک آورده شده است. (۳۷)

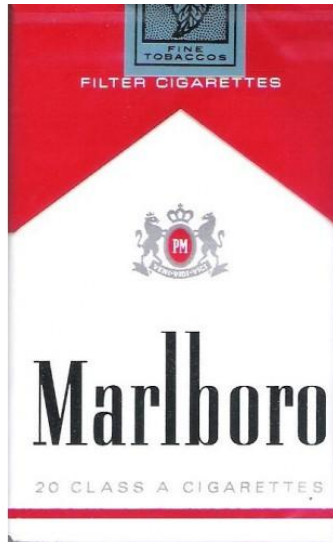
Carpets industry: صنعت فرش در سراسر پاکستان، هند و بنگلادش به خاطر استفاده از نیروی کار کودکان بدنام است.

Coca Cola: با توجه به گزارش دیده‌بان حقوق بشر (HRW) کوکاکولا به صورت غیرمستقیم از کار کودکان در مزارع نیشکر در السالوادور بهره می‌برد.

Nestlé: شرکت غذایی نستله به علت خودداری از نظارت بر کار کودک در بخشی از زنجیره تأمین کاکائو متهم شده است. عمده‌ی این اتهامات در زمینه عدم جلوگیری از کار کودک، تعداد ساعات کار زیاد و نایمینی کار کودکان است.

Philip morris این شرکت اعتراف کرد که از ۷۲ کودک که تنها ۱۰ سال دارند، در بخش تولید محصولات از توتون و تنباکو استفاده کرده است.

Chocolate world: تولید کنندگان کاکائو در جنوب امریکا و غرب آفریقا که از هزاران کودک برای برداشت دانه‌های کاکائو سوء استفاده می‌کنند.

Puma با توجه به گزارش جدید کمیته ملی کار، حدود ۲۰۰ کودک که ۱۱ سال و یا حتی کم سن و سال تر هستند، دوخت لباس برای پوما را در کارخانه Harvest Rich در بنگلادش انجام می‌دهند.

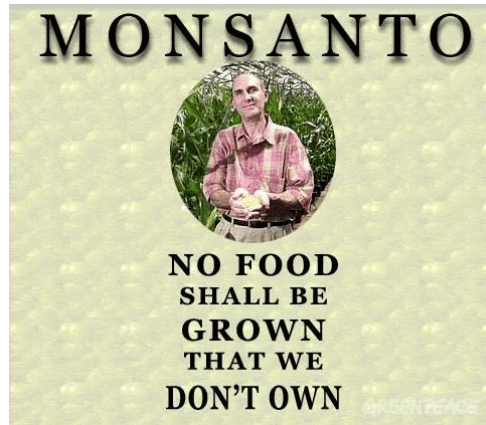
Apple: در این شرکت موارد متعدد سوء استفاده از نیروی کار کودکان در زنجیره تولید وجود دارد؛ از جمله یک شرکت چینی که از ۷۴ کودک زیر سن ۱۶ سالگی در تولید خود بهره می‌گیرد.

Urban Outfitters: یک شرکت بزرگ تجارت پنبه در ازبکستان که در آن به طور معمول از نیروی کار کودکان استفاده می‌شود.

H&M: یکی از محبوب ترین زنجیره‌های مد بریتانیا، که به دلیل ارتباط با تعدادی از تولیدکنندگان لباس که از ازبکستان پنبه خریداری می‌کنند (از شرکت بزرگ سوء استفاده کننده از نیروی کار کودک، urban outfitters)، متهم است.

Monsanto: در هند، حدود ۱۲،۳۷۵ کودک در تولید پنبه برای کشاورزان تولیدکننده‌ی دانه‌های هندی، از جمله مونسانتو کار می‌کنند.

X box 360: یکی از تولیدکنندگان مایکروسافت در چین است که به استفاده از نیروی کار کودکان متهم شده است.

Samsung: شرکت سامسونگ الکترونیک، توسط یک گروه دفاع از حقوق کارگران به بدرفتاری با کارگران در چین و استفاده غیرقانونی از کار کودکان متهم شده است.

Wal mart: یک شرکت تولیدکننده‌ی لباس خانگی در کانادا که طبق تحقیقات رادیو آمریکا در سال ۲۰۰۵ از نیروی کار کودکان در بنگلادش سوءاستفاده می‌کند.

primark: این شرکت، تولیدکنندگان خود را برای تولید سریع و ارزان محصولات تحت فشار قرار می‌دهد و گفته می‌شود که این مهم‌ترین دلیل سوء استفاده از نیروی کار کودک در این شرکت است.

پیوست ۲: وظایف مددکاران اجتماعی در قبال این کودکان چیست؟ (۳۸)

پیش‌گیری اولیه

با شناخت عوامل مؤثر بر زندگی کودکان در خیابان و با کمک و همکاری سازمان بهزیستی، آموزش و پرورش، صدا و سیما، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و نهادهای مربوطه برای پیش‌گیری از حضور کودکان در خیابان برنامه‌ریزی صورت گیرد.

پیش‌گیری ثانویه

در این سطح، سه مرحله فعالیت انجام می‌گیرد:

۱. **مرحله‌ی شناسایی و جذب:** مددکاران می‌توانند گروه سیار تشکیل دهند و به شناسایی این کودکان بپردازند و چنانچه امکان بازگشت به منزل برایشان فراهم است، در این زمینه اقدام کنند. در غیر این صورت آنان را به موسسات مربوطه هدایت کنند. جمع‌آوری این کودکان از طریق نیروی انتظامی یا شهرداری مطلوب نیست، زیرا به واسطه‌ی زور و اجبار نمی‌توان این کودکان را سامان‌دهی نمود.

۲. **مرحله‌ی طبقه‌بندی کودکان:** در این مرحله مددکاران با همکاری روان‌پزشکان، روان‌شناسان، پزشکان و مشاوران حقوقی می‌توانند کودکان را طبقه‌بندی کنند که برای این کار اقداماتی ضروری است؛ از جمله این اقدامات عبارتند از:

- تشکیل پرونده.
- بررسی خصوصیات زیستی، روانی و اجتماعی کودک با همکاری متخصصان از جمله روان‌پزشکان، روان‌شناسان، پزشکان، مشاوران حقوقی و یا دیگر متخصصین.
- بازدید از منزل کودک و ارتباط با خانواده‌ی کودک (در صورت داشتن خانواده).
- پی‌گیری درمان جسمی کودک از طریق پزشک مربوطه.
- پی‌گیری برای حضانت کودک با همکاری مشاور حقوقی موسسه و از طریق دادگستری (در صورت لزوم).
- درمان اختلالات رفتاری با همکاری روان‌شناس و روان‌پزشک.
- درمان اعتیاد و مشکلاتی از این نوع.
- ارجاع به خانواده یا موسسه‌ی مربوطه و غیره.

این‌ها بخشی از وظایف مددکاران اجتماعی در مقابل کودکان خیابانی است و با توجه به وضعیت و نیازهای هر کودک ممکن است این وظایف متفاوت باشند.

۳. **مرحله‌ی سامان‌دهی کودکان:** در این مرحله مددکاران اجتماعی باید توجه داشته باشند که بهترین ارجاع، بازگشت به خانواده است. اما اگر وضعیت خانواده به‌گونه‌ای است که صلاحیت نگهداری از کودک را ندارد، باید از ارجاع به خانواده پرهیز کنند؛ چون احتمال فرار مجدد، استثمار توسط خانواده و غیره وجود دارد.

در مرحله‌ی سامان‌دهی، مددکار اجتماعی ممکن است خدمات زیر را عرضه و یا پیشنهاد کند:

- فراهم کردن زمینه‌ی نگهداری کودک در موسسات دولتی یا غیردولتی.
- فراهم کردن زمینه‌ی آموزش کلاسیک (سوادآموزی) از طریق آموزش و پرورش، نهضت سوادآموزی و یا سایر نهادهای مربوطه.
- فراهم کردن زمینه‌ی آموزش مهارت‌های زندگی و مقابله با مشکلات به منظور کاهش آسیب‌های اجتماعی و خطرات مختلف در مورد این کودکان.
- فراهم کردن زمینه‌ی آموزش حقوق و تکالیف فردی و اجتماعی.
- فراهم کردن زمینه‌ی آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای برای کودکان بالای ۱۵ سال.
- فراهم کردن زمینه‌ی استفاده از برنامه‌های فرهنگی، تفریحی و ورزشی.
- عرضه‌ی خدمات بهداشتی و درمانی.

مشاوره

جلسات مشاوره به دو صورت فردی و گروهی اجرا می‌شوند.

- جلسات گروهی: تمرکز آن بیشتر بر روی مسائلی است که در جلسات آموزش مهارت‌های زندگی برجسته شده است. در این‌جا مشاور به عنوان تسهیل‌گر، عمل می‌کند و به افراد کمک می‌نماید. از آن‌جا که کودکان خیابانی پس‌زمینه‌هایی از درد و رنج دارند، جلسات گروهی به آن‌ها کمک می‌کند تا با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، دردهای خود را بدون مانع با یکدیگر در میان بگذارند و در بین خودشان اعتماد و حمایت ایجاد کنند.
 - جلسات فردی: مشاوره‌ی فردی، ارتباطی چهره به چهره میان مشاور و مراجعه‌کننده است و در آن مشاور به مثابه یک تسهیل‌گر به مراجعه‌کننده کمک می‌کند تا در یک روند درمانی، به اهداف مورد نظر دست یابد.
- تمرکز مشاوره‌ی فردی، بر روی مسائل و موضوعات عمیق عاطفی است. مشاور ابتدا با ایجاد یک رابطه‌ی حرفه‌ای ایجاد فضایی که در آن اعتماد وجود دارد و سپس با درمان رفتاری، شناختی و غیره به مراجعه‌کننده کمک می‌کند تا از رنج آسوده گردد.

پیوست ۳: فعالیت کشورهای دیگر در زمینه‌ی کودکان کار و خیابان

۱. آی- هند؛ ارائه‌ی یک آینده برای کودکان خیابانی (Giving street children a future)

آدرس سایت: www.i-indiaonline.com

«آی-هند» سازمانی غیردولتی است که در سال ۱۹۹۳ در جیپور هند تأسیس شد و هدف آن ارائه‌ی خدمات به کودکان و مراقبت و حمایت از آنها بوده است. برخی پروژه‌ها و برنامه‌های این موسسه در زیر آمده است.

الف. خط کودک (Child line)

خط تلفن اورژانس ۲۴ ساعته برای کودکان در شرایط دشوار است. هر کودک در بحران، می‌تواند تماس بگیرد و به طور رایگان با یک مشاور با تجربه به طور دوستانه صحبت نماید. بسیاری از این کودکان کسانی‌اند که نیاز به اطلاعات و مشاوره ساده دارند و کسی که به حرفهای آنان گوش بدهد، اما در موارد حادثه i-india آمبولانس خود را برای آنان می‌فرستد.

زمانی که کودک رها شده باشد یا از خانه فرار کرده باشد نیاز به مداخله می‌باشد. در این صورت بنا بر تشخیص، کودک می‌تواند به صورت نامحدود در یکی از خانه‌های مؤسسه بماند و یا به دیگر سازمان‌های مربوطه ارجاع داده شود.

ب. خانه کودکان پسر (Children boys home)

این مکان یک خانه برای پسران فراری و یتیمی است که در خیابان‌های جیپور زندگی می‌کنند. این خانه قصد دارد به بازپروری پسران از استثمار، گدایی و غیره کمک کند. کودکانی که در این مسافرخانه زندگی می‌کنند به یک مدرسه محلی می‌روند و در مرکز فنی حرفه ای i-india بعضی مهارت‌های اجتماعی را می‌آموزند.

پ. خانه دختران گانگا (Ganga, girls home)

این خانه برای دخترانی که مورد آزار قرار گرفته و یا فرار کرده‌اند ساخته شده است. خانه دختران نیز اهدافی مانند خانه کودکان پسر را در پی دارد.

ت. خانه موقت (Temporary home)

خانه‌هایی هستند که کودکان بعد از تماس با خط کودک، به طور موقت در این مراکز نگهداری می‌شوند و بعد در صورت تشخیص یا به خانه بازگردانده می‌شوند و یا به خانه‌های کودک ذکر شده در موارد قبل، فرستاده می‌شوند.

ث. مراکز فنی و حرفه‌ای (Ladivocational centres)

مرکزی برای فراگیری آموزش‌های فنی و حرفه‌ای توسط کودکان مورد آزار قرار گرفته، یتیم و بی‌بضاعت است.

برای بسیاری از کودکان، این آموزش‌ها جایگزینی برای گدایی، کار و فحشا می‌باشد. در این مرکز مهارت‌هایی مانند جواهرسازی، خیاطی، نقاشی، انگلیسی و رقص آموزش داده می‌شود. همچنین در زمینه‌های اعتماد به نفس و مهارت‌های اجتماعی آموزش‌هایی به کودکان ارائه داده می‌شود.

در این مراکز (ladi)، کودکان در گروه‌های ۴ تا ۸ نفره آموزش داده می‌شوند، آن‌ها در طول روز به طور گردشی بین کلاس‌های مختلف جابه‌جا می‌شوند و زنگ تفریح‌هایی برای ورزش و مواد غذایی دارند.

ج. مدرسه روی چهارچرخ (School on wheels)

طرح مدرسه روی چهارچرخ، آموزش را برای کودکانی که به طور منظم به مدرسه نمی‌روند به ارمغان می‌آورد. کودکان ممکن است به دلیل فقر مجبور به کار شوند؛ یا ممکن است که هیچ مدرسه دولتی در نزدیکی این کودکان وجود نداشته باشد؛ یا به این دلیل که والدین آن‌ها ارزش آموزش را درک نمی‌کنند، از آموزش محروم باشند.

این برنامه با آوردن آموزش و مدرسه به محل زندگی کودکان امکان آموزش را برای آنان فراهم می‌کند و بر خلاف بسیاری از مدارس دولتی، این مدرسه بسیار سرگرم‌کننده و مورد پذیرش کودک است. در این مدارس علاوه بر یادگیری خواندن، نوشتن و محاسبه، به بچه‌ها رفتار اجتماعی هم تدریس می‌شود.

چ. مدارس مجتمع در خیابان (Integrated street schools)

برنامه‌ای آموزشی شبیه آموزش روی چهارچرخ، با این تفاوت که برنامه منسجم و یکپارچه، با معلمان و مکان ثابت می‌باشد. از جمله اهداف آن آموزش و پرورش، مراقبت‌های بهداشتی، تغذیه و بازگشت دوباره کودکان فراری به خانواده‌هایشان است.

ح. اتوبوس دوش (Shower bus)

اتوبوس دوش، امکان یک بار دوش گرفتن کودکان در هفته را برای آنان فراهم می‌کند. این برنامه به همراه اهداء بسته‌های بهداشتی شامل موادی مانند صابون، شامپو، لوسیون ضد شپش، شانه و خمیر دندان به کودکان می‌باشد.

خ. آمبولانس (Ambulance)

آی هند با استفاده از یک جیب به عنوان آمبولانس، مراقبت‌های بهداشتی و کمک‌های اضطراری را به کودکان خیابانی ارائه می‌دهد. در این طرح همچنین بسیاری از کودکان برای برخی یا همه موارد زیر واکسینه می‌شوند: هپاتیت B، سل، دیفتری، کزاز، بیماری فلج اطفال و غیره.

د. آگاه‌سازی از بیماری ایدز (AIDs awareness)

از جمله کارهایی که در این حوزه انجام شده است:

- آموزش مستقیم در مورد اچ‌آی، وی، ایدز و بیماری‌های مقاربتی

- اردوگاه‌های سلامت

- فیلم و ادبیات

- نمایشنامه‌های خیابانی

- پیگیری انگیزه‌دادن به کودکان برای انجام آزمایش و درمان

ذ. حقوق کودک (Child rights)

هدف این بخش آگاه‌کردن مردم از حقوق کودکان است. قسمتی از اقداماتی که در این راستا انجام شده‌اند عبارتند از:

- برگزاری روز آگاهی از حقوق کودک

- انتشار خبرنامه

- برگزاری سمینارها، اردوها و جلسات گروهی

- انجام پژوهش

۱. پروژه‌ی آشپزخانه‌ی آناپورا (Annapurra_kitchen project)

یک آشپزخانه روزانه با هدف ارائه‌ی یک وعده‌ی غذای تازه، گرم و سالم به کودکان می‌باشد.

۲. میت سالما: (به معنی دوستان) (Mith Salmanh)

آدرس سایت: (www.mithsamlanh.org)

یک سازمان محلی کار برای کودکان خیابانی کامبوج و خانواده‌های آنها است که در جهت توسعه‌ی پروژه‌های خلاقانه برای حمایت از کودکان کار می‌کند.

الف. توسعه (Outreach)

در این فعالیت، یک تیم به طور مستقیم در خیابان کار می‌کند و در پی برقراری ارتباط با کودکان، نوجوانان و خانواده‌هایی است که در خیابان کار و زندگی می‌کنند. تیم توسعه از طریق مشاوره، مراقبت‌های اولیه بهداشتی، آموزش غیر رسمی و همچنین آموزش در زمینه‌هایی نظیر بهداشت باروری، مواد مخدر، ایدز، بیماری‌های مقاربتی و حقوق کودک، به کودکان و خانواده‌هایشان آگاهی و اعتماد به نفس می‌بخشد. این تیم به طور مستقیم و شبانه‌روزی در خیابان کار می‌کند.

ب. پیشگیری (Prevention)

پیشگیری از جمله طرح‌های میت سالما است. در این مرکز به ارائه آموزش‌های غیر رسمی، آموزش مهارت‌های زندگی، پیشگیری از مصرف مواد مخدر، مشاوره و حمایت عاطفی پرداخته می‌شود. همچنین توزیع بسته‌های غذایی (مخصوصاً شیر) در دستور کار قرار دارد. هدف این طرح، حفاظت از کودکان و نوجوانان از انواع سوء استفاده و جلوگیری از آمدن کودکان به خیابان، برای کار و زندگی است و بر پایه‌ی آموزش مهارت‌های زندگی بنا شده است.

فعالیت‌ها:

- ✓ حمایت از خانواده‌هایی که در آن‌ها کودکان در معرض خطر و آسیب بیشتر هستند.
- ✓ پشتیبانی پزشکی به ویژه از خانواده‌های مبتلا به ایدز.
- ✓ کمک به بهبود درآمد خانواده.
- ✓ حمایت اجتماعی (شامل مشاوره، حل تعارض و غیره).

پ. آموزش (Education)

برنامه‌ها:

- ✓ ثبت نام کودکان در مدارس دولتی
- ✓ نگهداری آن‌ها در این مدارس
- ✓ آموزش جوانان (آموزش‌های فنی و حرفه‌ای به منظور کمک به آن‌ها برای انتخاب آگاهانه یک شغل)

فعالیت‌ها

- ✓ مرکز آموزش: در این مرکز آموزش‌های جامع که شامل فعالیت‌های فرهنگی، ورزشی و آموزش مهارت‌های زندگی است به کودکان ارائه می‌شود.
- ✓ مرکز فنی و حرفه‌ای: آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای به جوانان خیابانی از سن ۱۵ تا ۲۴ سال می‌باشد. آشپزی، جوشکاری، آرایشگری، برق، الکترونیک، مکانیک خودرو و کشاورزی از جمله حرفه‌هایی می‌باشند که به جوانان آموزش داده می‌شود. علاوه بر این حرفه‌ها در این طرح زبان انگلیسی، مهارت‌های زندگی و فعالیت‌های ورزشی نیز تدریس می‌شود.
- ✓ تفریح: در مرکز میت‌سالما یک منطقه تفریحی به نام «باشگاه دوستان» که یک مکان محبوب برای تمام دانش‌آموزان است فعالیت می‌کند. فعالیت‌های تفریحی برای رشد جسمی، عاطفی و اجتماعی کودک ضروری است و می‌تواند با تشویق‌های کار گروهی، تفکر خلاق و استراتژی‌های حل مسئله نقش مهمی در پیوستن کودک به خانواده‌ی خود داشته باشد.

ت. دارو (Drug)

برنامه‌ی مبارزه با مواد مخدر یکی از برنامه‌های جامع جلوگیری از اعتیاد جوانان به مواد مخدر در جهان است.

هدف از این برنامه، مبارزه با روند رو به رشد استفاده از مواد مخدر در میان کودکان و جوانان خیابانی است که شامل چهار مرحله می‌باشد:

- ✓ پیشگیری
- ✓ کاهش آسیب
- ✓ سم‌زدایی
- ✓ توانبخشی

۳. سازمان هامارا (Hamarafoundation)

آدرس سایت: (www.hamarafoundation.com)

سازمان هامارا در سال ۱۹۸۹ توسط پروفسور asha rane برای حل مشکل در حال ظهور کودکان خیابانی در بمبئی تاسیس شده و از سال ۲۰۰۲ به طور مستقل به عنوان یک سازمان مردم‌نهاد عمل کرده است.

بخش‌های مختلف این سازمان عبارتند از:

الف. بهداشت و درمان

خدمات بهداشت و درمانی عبارتند از: ارائه‌ی تسهیلات کمک‌های اولیه در هر مرکز اورژانس، معاینه منظم پزشکی کودکان با همکاری تیم پزشکی بیمارستان و ارجاع کودکان بیمار به بیمارستان‌های عمومی برای درمان.

در این مرکز تعدادی داوطلب برای کمک‌های اولیه آموزش دیده‌اند و همچنین آموزش مسائل جنسی، آگاهی از ایدز و اعتیادزدایی از جمله برنامه‌های این مرکز می‌باشد.

ب. تغذیه

با کمک یک صندوق خیریه، مواد غذایی مغذی تحت عنوان طرح «مواد غذایی برای صرفه‌جویی»^{۱۴} بین کودکان توزیع می‌شود.

پ. آموزش غیررسمی (Non formal education (NFE))

بخش مهمی از توسعه خدمات را در بر دارد. به طور متوسط روزانه ۳۰ تا ۴۰ کودک در مراکز آموزش غیررسمی، سر کلاس درس حاضر می‌شوند. هر ساله نیز نزدیک به ۲۵۰ کودک، خواندن و نوشتن جملات و اعداد از ۱ تا ۱۰۰ را از طریق روش‌های تدریس یاد می‌گیرند. همچنین به منظور ارتقا دانش عمومی بچه‌ها، روزنامه‌خواندن به بچه‌ها آموزش داده می‌شود.

کارگاه‌های آموزشی در مورد موضوعات مختلفی مانند حقوق کودک، قوانین مربوط به کودکان، سبک زندگی، بهداشت و رهبری به طور منظم سازمان‌دهی شده‌اند. برنامه‌های آموزش غیررسمی موجب تسهیل ورود تعداد قابل توجهی از کودکان به سیستم آموزش رسمی می‌شود.

ت. آموزش و پرورش رسمی

هر ساله حدود ۶۰ تا ۷۰ نفر از بچه‌ها در مدارس مختلف ثبت‌نام می‌شوند. در طی ۵ سال گذشته نیز حدود ۳۱۵ نفر از کودکان کار و خیابان در مدارس ثبت‌نام شده‌اند. در حال حاضر ۲۴۲ کودک در مدارس مختلف مشغول به تحصیل‌اند که ۷۴ درصد آن‌ها را دختران تشکیل می‌دهند. جلسات منظم با معلمان مدارس، پدر و مادرها، ارائه‌ی کلاس‌های مطالعه و خدمات حمایتی از جمله برنامه‌های این طرح می‌باشند.

ث. آموزش مهارت

به کودکان در رده سنی ۱۴ تا ۱۸ سال با توجه به علاقه و استعدادشان حرفه‌هایی از قبیل خیاطی، چاپ، رانندگی، ساخت صابون، کیسه‌های کاغذی، کارت‌های تبریک، پاکت نامه و غیره آموزش داده می‌شود.

ج. پیک نیک

پیک نیک و گردش، اردو، مسابقات ورزشی، نمایش فیلم از جمله برنامه‌های این طرح است.

چ. مشاوره فردی و گروهی

برای کمک به بچه‌ها برای به اشتراک گذاشتن تجارب و احساسات خود و در راستای بالا بردن اعتماد به نفس و توانمندسازی آن‌ها کارگاه‌های مشاوره‌ی فردی و گروهی برای این کودکان برگزار می‌شود.

ح. کمک‌های مالی

در برخی از موارد کمک‌های مالی برای شروع یک کسب و کار در مقیاس کوچک نظیر مغازه‌ی فروش اسباب‌بازی، میوه‌فروشی، کفش‌فروشی و غیره به کودکان داده می‌شود.

خ. صرفه‌جویی در تسهیلات

در این طرح به کودکان انگیزه داده می‌شود تا بخشی از درآمد خود را به صورت روزانه پس‌انداز کنند؛ به این منظور حساب‌هایی برای آن‌ها در بانک در نظر گرفته می‌شود.

د. پروژه‌ی خزانه توسعه‌ی کودکان ((children development khazana (CDK))

خزانه توسعه کودکان، بانکی است برای کودکان که مدیریت آن بر اساس اصول تعاون به عهده‌ی خود کودکان است.

۴. سازمان کودکان خیابانی اندونزی (Indonezian street children organization)

آدرس سایت: (www.iscofoundation.org)

الف. حمایت آموزشی کودکان

حمایت آموزشی ISCO چیزی فراتر از پول است. هدف از برنامه ISCO حمایت کامل از نیازهای آموزشی کودکان به حاشیه رانده شده است. ISCO اطمینان حاصل می‌کند که کودکان تحت پوشش، هر روز به مدرسه می‌روند و از آن‌ها در قبال هزینه‌های مدرسه، لباس فرم و کتاب‌های درسی حمایت می‌کند.

ISCO در تلاش است تا روابط خوبی را با معلمان و مسئولان مدرسه و همچنین با پدر و مادر کودکان برای احراز فرصت‌های رشد برای کودک و تبدیل وی به یک شهروند مسئول و مولد برقرار سازد و مطمئن شود که این کودکان می‌توانند سطوح آموزشی بالایی را دنبال کنند. این سازمان به منظور انجام این کار برنامه‌ی منظم نظارت بر مدارس را انجام می‌دهند.

در حال حاضر ISCO با ۷۲ مدرسه و مؤسسه در جهت تضمین کیفیت آموزش و پرورش کودکان همکاری دارد.

ب. مرکز فعالیت‌های کودکان (Children activity center)

ISCO به این نتیجه رسید که برای دستیابی به اهداف خود، تنها فراهم کردن آموزش رسمی برای این کودکان کافی نیست و تقویت زمینه‌های رشد شخصی، ارزش‌های زندگی، خلاقیت و رهبری برای این کودکان الزامیست. به همین دلیل اقدام به راه‌اندازی یک خانه فعالیت کودکان در هر محله کرده است که کودکان می‌توانند بعد از مدرسه به جای رفتن به خیابان‌ها، به انجام فعالیت‌های جالب و آموزشی در این خانه‌ها بپردازند.

ISCO آموزگار، مواد آموزشی علمی و هنری، امکان انجام فعالیت‌های مربوط به صنایع دستی و همچنین کلاس‌های درمانی (برای کودکانی که مشکل خاص آموزشی در مدرسه دارند) را فراهم می‌کند.

همچنین در جهت کمک به معلمان برای ارتباط درست با کودکان در فعالیت‌های آموزشی، دستورالعمل‌ها و حیطه‌های آموزشی‌ای را فراهم کرده است که شامل شش قسمت گسترده می‌باشند:

- منطق / مهارت‌های ریاضی
- مهارت‌های اجتماعی
- مهارت‌های زبانی
- علم یا مهارت اکتشاف
- هنر و مهارت پیشه‌وری
- زندگی و ارزش‌های اخلاقی

بچه‌ها در گروه‌های سنی دسته‌بندی می‌شوند و حدود ۱ تا ۲ ساعت از روزشان را در این خانه‌ها می‌گذرانند.

پ. بهداشت و تغذیه کودکان (Children health and nutrition)

طبق بررسی‌های به عمل آمده در طول یک سال، یکی از دلایل عمده عدم حضور کودکان در مدرسه، بیماری شناخته شد که این بیماری‌ها عمدتاً ناشی از عدم تغذیه مناسب کودکان بوده است. به همین دلیل ISCO تصمیم به اضافه کردن این برنامه مهم به برنامه آموزش و پرورش خود کرد.

در طول فعالیت کودکان در خانه‌های در نظر گرفته شده، ISCO مکمل‌های غذایی، ویتامین‌ها و شیر را در بین کودکان توزیع می‌کنند تا مطمئن شوند که این کودکان در معرض بیماری‌های عمده نیستند. همچنین در برخی نقاط شروع به کار با مراکز خدمات بهداشتی دولت محلی کرده است تا با بررسی کامل وضعیت کودکان، مشکلات سلامتی آنها را ارزیابی کند.

همچنین برای کودکان در «مرکز فعالیت کودکان» پرونده‌های سلامت تهیه می‌کند تا بتواند وضعیت سلامتی کودکان را بررسی کند.

پیوست ۴: معرفی برخی انجمن‌های فعال در زمینه‌ی کودکان کار و خیابان در ایران

۱. انجمن حمایت از کودکان کار

انجمن حمایت از کودکان کار به عنوان نهادی مردمی، غیر دولتی، غیر سیاسی و غیر انتفاعی به منظور ایفای مسؤولیت اجتماعی و انسانی خود و با هدف حمایت از کودکان کار و کودکان در معرض آسیب از مرداد ماه سال ۱۳۸۱ با مجوز رسمی وزارت کشور به شماره ۱۴۶۰۷ تلاش خود را در این عرصه آغاز نموده است.

منظور از کار کودک، درگیر نمودن کودکان در فعالیت‌هایی اقتصادی است که مانع تحصیل، آموزش و برخورداری آنان از امکانات اولیه رشد فردی و اجتماعی‌شان می‌شود و با آسیب و بهره‌کشی همراه است.

- نشانی: تهران، خیابان مولوی، خیابان شهید پیرمرادی، خیابان شهید اردستانی، کوچه‌ی احمد افتخاریان، دومین بن‌بست سمت چپ، پلاک ۴۳
- تلفن: ۵۵۵۷۶۶۸۷ - ۹
- آدرس سایت: <http://www.apcl.org.ir>
- ایمیل: info@apcl.org.ir

۲. انجمن حمایت از حقوق کودکان

انجمن حمایت از حقوق کودکان به عنوان سازمانی مردم نهاد، مستقل، غیر دولتی و غیر انتفاعی از سال ۱۳۷۳ فعالیت خود را آغاز نموده است. هدف اصلی انجمن آن گونه که در اساسنامه آمده است، تبلیغ و ترویج اصول مندرج در *پیمان‌نامه جهانی حقوق کودک* است. انجمن با تکیه بر فعالیت‌های جمعی اعضاء داوطلب خود، با شناساندن و تفهیم این حقوق به عموم ایرانیان، به برداشته‌شدن موانع عینی و ذهنی تحقق حقوق کودک یاری می‌رساند و در جهت برخورداری هرچه وسیع‌تر کودکان ایران و بهبود وضعیت عمومی زندگی آنها می‌کوشد.

تلاش انجمن برای شناسایی و هموار ساختن راه‌های برآورده کردن حداقل نیازهای ضروری زندگی برای همه کودکان در ایران، در زمینه‌های جسمی، ذهنی، عاطفی و اجتماعی می‌باشد.

- آدرس: تهران، سید خندان، ابتدای سهروردی شمالی، کوچه قرقاول، پلاک ۳۷
- تلفن: ۸۸۷۵۹۲۷۹ و ۸۸۷۳۵۵۹۱
- آدرس سایت: www.irsprc.org
- ایمیل: info@irsprc.org

۳. گروه فرهنگی، اجتماعی کیانا

گروه فرهنگی - اجتماعی کیانا یک سازمان مردم‌نهاد و غیر دولتی بوده که فعالیت‌هایش در سازمان ثبت اسناد و املاک کرج بر اساس قوانین ارائه شده وزارت کشور برای مؤسسات غیردولتی ثبت شده است. این گروه تاکنون موفق به جذب بیش از ۶۰۰ کودک کار گردیده است که در حال حاضر ۲۱۰ کودک و نوجوان تحت آموزش روز جمعه (مدرسه جمعه) و ایام هفته قرار دارند.

- نشانی: کرج - ۴۵ متری گلشهر - روبروی بانک صادرات - بلوار محمدی - پلاک ۳۹
- تلفن: ۰۲۶۱ - ۴۶۷۹۳۴۵
- آدرس سایت: <http://www.kiyana.ir>
- ایمیل: irfattaneh@gmail.com

۴. مرکز دوستدار کودک مشتاق کرمان

این انجمن در تاریخ ۱۳۸۷/۷/۸ از استانداری کرمان پروانه فعالیت دریافت کرده است. بر طبق اهداف اعلام شده انجمن، شناسایی کودکان محروم از آموزش و حمایت از آنان از جمله فعالیت‌های مهم جاری آنها است. در حال حاضر حدود ۳۰۰ کودک (که عمدتاً افغانی هستند) در این مرکز در دو شیفت در پایه‌ی اول تا چهارم ابتدایی مشغول به تحصیل هستند.

- نشانی: کرمان، خیابان زرسیف، بالاتر از پارک عصای سفید، سمت راست.
- آدرس وبلاگ: www.bachehayemoshtagh.blogfa.com

فهرست منابع

- 1) <http://hamshahrionline.ir/details/137036>
- 2) <http://www.apcl.org.ir/singlnews/104>
- ۳) سیامک زند رضوی و ناهید رحیمی پورانارکی، جامعه‌شناسی و کار کودکان (تجربه‌ی مرکز دوستدار کودک مشتاق)، نشر فطره، ۱۳۹۰.
- 4) <http://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm>
- 5) <http://www.un.org/en/globalissues/briefingpapers/childlabour>
- 6) http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_155428.pdf
- ۷) روزنامه‌ی جامعه، ۸۷/۵/۱: ۲۹
- ۸) شیرزاد عبداللهی، نگاهی به آموزش و پرورش در سالی که گذشت، سالنامه‌ی شرق، ۱۳۹۰، ص ۱۰۸-۱۰۹.
- 9) <http://www.ilo.org/ipec/facts/lang--en/index.htm>
- 10) http://en.wikipedia.org/wiki/Street_children
- ۱۱) سازمان بهداشت جهانی، کار با کودکان خیابانی، ترجمه‌ی محمد زاهدی اصل و دیگران، نشر دانژه، ۱۳۸۸.
- ۱۲) مصطفی جانقلی، روسپی‌گری، کودکان خیابانی و تکدی، مقالات اولین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی در ایران، جلد پنجم، تهران، انتشارات آگه، چاپ اول، ۱۳۸۳.
- 13) <http://www.foodispower.org/slavery-chocolate>
- ۱۴) حسن ملکی، کودکان و نوجوانان خیابانی، نشر آبیژ، ۱۳۸۵، ص ۴۵.
- 15) <http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/>
- ۱۶) وحید عقیلی، ارتباطات جمعی و رشد، تهران، نشر آریا، ۱۳۸۰.
- ۱۷) حسن کاشفی اسماعیل‌زاده. پایان‌نامه. بررسی وضعیت کودکان خیابانی در مشهد. ۱۳۸۰
- 18) https://www.continuetolearn.uiowa.edu/laborctr/child_labour
- 19) <http://www.ilo.org/public/english/bureau/dgo/selecdoc/2007/toolkit.pdf>
- 20) http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/International_Migration_Practical_Guide_ENG.pdf
- 21) <http://www.apcl.org.ir/singlnews/107>
- ۲۲) پرویز پیران، بحران مسکن در زندگی شهری ایران، مجموعه مقالات دومین همایش مسائل اجتماعی ایران، تهران، انتشارات دفتر امور اجتماعی وزارت کشور، ۱۳۸۱.
- ۲۳) روزنامه‌ی اتحاد ملی، ۸۷/۲/۱۶: ۱۳
- ۲۴) مینا شهنی. قصه‌ی ناگفته‌ی کودک افغان. خداحافظ ایران، سلام افغانستان. سالنامه‌ی شرق، ۱۳۹۰
- ۲۵) روزنامه‌ی ایران، ۸۷/۵/۲۸
- 26) <http://www.apcl.org.ir/singlnews/97>
- 27) <http://www.un.org/en/documents/udhr/>
- 28) www.unicef.org/crc/files/Rights_overview.pdf
- 29) <http://www.ilo.org/public/english/standards/reim/ilc/ilc87/com-chic.htm>
- 30) <http://www.ilo.org/ipec/facts/WorstFormsofChildLabour/>
- 31) <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/92374>
- 32) <http://www.ghavanin.ir/detail.asp?id=16140>
- 33) <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/97971>
- 34) www.tccim.ir/images/Docs/Rules/kar.pdf
- 35) <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/124218>
- ۳۶) برتولت برشت، اندیشه‌های متی، ترجمه‌ی بهرام حبیبی، نشر آگه، تهران، ۱۳۷۷.
- 37) <http://viewmixed.com/15-products-that-use-child-labor>
- ۳۸) حسن موسوی چلک. مددکاری اجتماعی (۱) کار با فرد، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳.